

ARGUS

Heilig boontje.
'Kijk voor je, zak.'
12

Anton Bruckner

'...alsof een vuist op aarde viel.'

16

Gaza

Netanyahu nam wraak op eigen geheime dienst. 4

Islamitische pubers in gesprek. 4

Protestanten tobben. 5

Geest uit de fles. 24

Jeruzalem gaf een sprankje hoop. 14

Nieuwe Argusboeken 2

Gestemd?

Campagne'23: 'Stem niet, lees Goethe.' 10

Amsterdamse Omtzigt is een bekeerling. 8

Middenstanders maken heibel. 7

Metropool Winkelcentrum, psychoanalyse, kernsplijting, orgasme, alles komt uit Wenen. 21

MICHEL WIJDEVELD

"...MAAR IK KEN WEL IEMAND MET NOG GROTERE..."

Aardappel Vergeet het zwavelstokje niet. 24

Verkeerslicht Verwarring in Peking. 2

Reve Rode roos voor moeder. 3

Hypochonder Voorstel aan de dokter. 4

Plotsklaps dood Bron van gemompel. 6

Kunst Rotterdammer maakt barre tocht. 6

Indonesië Oom Bertus vertelt. 12

Arnaud Vernet Zeerob uit dikke duim. 13

Verweesd Bibliofiel ruimt op. 18

Liedjes Flappie mag niet meedoen. 19

Will Tura Vlaanderen treurt. 23

Verkeerslicht viert feest

door GUUS GONGGRIJP

Weinigen zullen erbij, maar velen onbewust ervoor, hebben stilgestaan. Het verkeerslicht (ook wel stoplicht genoemd) met zijn rood, geel en groen bestaat honderd jaar. Op 20 november 1923 verkreeg de Amerikaan Garret Morgan het patent ervoor, dat hij voor 40.000 dollar aan General Electric verkocht. De uitvinder kwam op het idee toen hij getuige was van een afschuwelijk verkeersongeluk op een kruispunt.

Ook anderszins was Morgans werk heilzaam. Zo ontwikkelde hij een soort gasmasker, dat hij zelf nog heeft gebruikt om na een explosie mensen uit een met rook gevulde tunnel te redden. Zijn pech: hij was zwart. Anderen werden als redders aangemerkt. Maar zijn stoplicht werd over de hele wereld in gebruik genomen.

Het beroemdste voorbeeld is de *Ampelturm* op de Berlijnse Potsdamer Platz, waar in de jaren twintig de grootste verkeersdrukke van Europa heerste. *Ampel* is het Duitse woord voor verkeerslicht. De torenconstructie was een deel van de dag bemand en voldeed met zijn rood, geel (eerst wit) en groen, in dit geval horizontaal geordend, niet alleen uitstekend, maar werd symbool van de moderne Duitse hoofdstad. Voor de aanleg van een metrolijn werd hij afgebroken en later liep de grens tussen Oost- en West-Berlijn precies over de Pots-

damer Platz. Maar in 2000 is er een replica van dit icoon geplaatst, al regelt die niet meer het verkeer.

Naar de Ampel is ook de driepartijencoalitie van sociaaldemocraten, liberalen (geel) en Groenen genoemd. Omdat kleuren er in de Duitse politiek toe doen, kregen de mensen die over de toegang tot de Rijksdag gaan een lichtblauwe tuniek, want die kleur was politiek neutraal. Alleen zit nu ook de rechtse Alternative für Deutschland in het parlement, en die voert hemelsblauw.

Dan zijn er nog de voetgangersstoplichten met stilstaande en lopende figuurtjes. Het aandoenlijk simpele Oost-Duitse *Ampelmännchen* met zijn grote hoed had eigenlijk moeten wijken voor zijn meer conventionele West-Duitse soortgenoot, maar overleefde de eenwording. Er kwamen al gauw ook een *Ampelmädchen*, gelijkgeslachtelijke paartjes, in Marx' geboorteplaats Trier een bebaard *Marx-Männchen* en in Worms, waar Luther zijn stellingen verdedigde, is de reformator staand

en gaand te bewonderen.

En in ons land? Niet meteen denken aan Herman Finkers' 'in Almelo is altijd wat te doen'. Voor de eerste moderne verkeerslichten (Amsterdam, 1932) dromden op het Leidseplein wel degelijk massa's samen. Het daarnaast bestaande klappbord, handmatig door een verkeersagent bediend, werd pas in 1983 afgeschaft. Amersfoort had de Nederlandse primeur van een staande en lopende vrouwenfiguur op de voetgangerslichten, 'de Sofie'. Garret Morgans stoplicht lijkt

internationaal onomstreden. Maar tijdens de Culturele Revolutie in China kwamen bevlogen jongeren tot het inzicht dat rood voorwaarts beduidde en groen halt. Dat werd per muurkrant afgekondigd. Of het nu kwam doordat niet iedereen de muurkrant had gelezen of een deel van het volk het niet ter harte nam, de chaos was compleet. Een geluk bij de vele ongelukken was dat het verkeer in die tijd voornamelijk uit fietsers bestond. Er zijn jammer genoeg geen beelden van bewaard gebleven.

Verschenen

Achterdocht: Democratie in de rui

Loopt het democratisch bestel op zijn laatste benen?

John Jansen van Galen vroeg het aan historici met gezag en enige andere specialisten. Gelukkig ontbraken de optimisten niet.

O, die jongen? Die heb ik ook gekend

Verzen voor Kees, Rosa en Theo Thijssen met tekeningen van Peter van Hugten

Er zijn maar weinig boeken die zoveel dichters inspireerden als *Kees de jongen* van Theo Thijssen. Van Willem Wilmink tot Jan Boerstoel, van Sjoerd Kuiper tot Ingmar Heytze. Jurrian van Dongen is zijn in deze bundel opgenomen lied: 'Kon hij Thijssen maar een dankbrief schrijven...'

Dit Argusboek is te koop voor €19,99 bij de boekhandel of rechtstreeks bij uitg. De Kring, zonder verzendkosten. Ga naar uitgeverijdekring.nl/o-die-jongen-die-heb-ik-ook-gekend

Achterdocht is te koop voor € 17,50 bij de boekhandel of rechtstreeks bij uitgever De Kring zonder verzendkosten. Ga naar uitgeverijdekring.nl/achterdocht

Foie gras ter discussie

door TOM PAUKA

Twintig jaar geleden, in augustus 2003, deed het Israëlsche hooggerechtshof een uitspraak over foie gras. Er waren op dat moment zo'n zeshonderd familiebedrijven in Israël die foie gras maakten en het was een belangrijk en gewaardeerd exportproduct geworden. Niettemin werd de fabriecage ervan door de hoogste rechter

in Israël verboden. De dierenbeschermingsgroep Noah had, zo luidde het vonnis, aangevoerd dat bij het produceren van foie gras de Dierenbeschermingswet van 1994 onvermijdelijk wordt geschonden. Het ernstig lijden door dieren, in dit geval ganzen of eenden, was een rechtstreeks gevolg van de productieomstandigheden in werking. Het Hof bepaalde voorts een financiële

compensatie voor de familiebedrijven en legde in het vonnis vast dat ze recht hadden op professionele begeleiding naar ander werk.

Adry (uit te spreken als Adrie) is een vriend van me en hij zal in deze bundel geen gelegenheid voorbij laten gaan om aan te tonen dat hijzelf, en met hem heel Israël, meer deugt dan wij denken. "De 25ste november is Werelddag Tegen Foie Gras, wist je dat?" zegt

Vincent Mentzel / De burger-schrijver 100 jaar

Op een zondagmorgen ergens in de jaren tachtig gaat de deurbel. Mijn vriendin en ik schrikken wakker. Jehova's? Ik sluip naar het raam dat uitkijkt over het Rotterdamse Ungerplein en zie door een kier van de gordijnen Gerard Reve staan in gezelschap van Matroos Vos. De twee wonen in Schiedam en zijn op deze vroege ochtend naar Rotterdam komen trammen om 'een koffietje te doen'. Als ik me slaperig uit het raam buig, vouwt Gerard zijn handen tot een trompet en roept: "Liggen jullie nog te neuken?"

Ssst, roep ik, dit is een keurige beurt, en laat de heren snel binnen. Het was niet mijn eerste ontmoeting met hen en zeker ook niet de laatste.

Het is 1969, ik werk freelance voor de *NRC* en schrijf een nette brief naar Greonterp. Wie was er niet in de ban van de burger-schrijver Gerard Komelias van het Reve? Met een bezoek aan de Grote Schrijver zou ik misschien wel indruk maken bij de deftige heren van de kunstredactie. Ik krijg een prachtige brief terug met de boodschap om zo en zo laat in het Friese dorp mijn opwachting te maken.

Op de afgesproken tijd arriveer ik bij 'Huize Het Gras'. Ik had Nora van de binnelandredactie overgehaald mij te vergezellen, in de hoop dat zij een mooi stukje bij mijn foto's kon schrijven. Meneer Van het Reve had zich netjes aangekleed in een donker pak met stropdas. Hij had wat bloedspetters op zijn witte boord, veroorzaakt door het scheren. Dat retoucheer ik wel weg, dacht ik. De ontvangst was hartelijk, hoewel ik wel enig ongemak voelde toen hij Nora ontwaarde.

De rondleiding door Huize Het Gras was imponerend, de wijn vloede rijkelijk en meneer Van het Reve gedroeg zich uitbundig. Hij poseerde op allerlei manieren: met een glaasje wijn in zijn huis, in de weide, naast de kerk, met zijn vriend Teigetje en het ook aanwezige Duitse schrijversechtpaar Gaby en Jürgen Hillner. Ik kreeg het er warm van. Een fotorolletje was voor mij als beginnende fotograaf kostbaar, dus ik drukte zuinigjes op de ontspanner.

Bij het afscheid schreef de burger-schrijver met ganzenvuur het gedicht *Herkennen* voor me uit en drukte me dit met twee gesigeneerde boeken in mijn handen. Verrukt speedde ik mij terug naar Rotterdam, naar mijn donkere kamer, en ik hoopte dat Nora een mooi stuk zou tikken. Groot was mijn teleurstelling toen de 'letterenredacteur' van de krant mij een boze brief liet zien van de heer Reve: die wilde absoluut niet dat een stuk van Nora over hem zou worden gepubliceerd 'in de kwaliteitscourant'.

Gelukkig is het goed gekomen met Gerard en mij. We zijn goed bevriend geraakt en hebben bijvoorbeeld in 1985 het pausbezoek aan Nederland samen voor de krant verslagen en er ook een boekje van gemaakt: *Roomse heisa*. Ik zie nog Gerard, naast mij gezeten in een hotelbed 's avonds laat, met in de ene hand een glas wijn en in de andere hand een

overvolle asbak, die me zijn tekst voordroeg met de vraag: "Geschikt voor de column van morgen?" En toen in 1986 mijn moeder onverwacht overleed, verscheen Gerard met een rode roos die hij plechtig op haar kist legde, wetende dat ik 'een rode moeder' had.

Op 10 december is het de honderdste geboortedag van Gerard Reve.

hij. "Hebben jullie trouwens in Nederland een wet tegen foie gras?" Nee, die Werelddag, dat wist ik niet, en of het bij ons verboden is, dat weet ik ook niet. (Blijkt dat we dat heel praktisch hebben opgelost: in Nederland is het gewoon verboden ganzen te houden om commerciële redenen.) "Er zijn maar een paar landen waar je geen foie gras mag maken," zegt Adry. "Wij, Israël, dus; en verder Zwitserland,

Noorwegen, Turkije, Argentinië en de staat Californië in de VS. Hé Tom, eet jij het trouwens wel?"

Nee. Ik eh... het is me nooit voorgezet. Maar kennelijk is het een erg verkeerd product? "In Frankrijk moet je uitkijken dat het je niet zomaar wordt aangeboden. Door iemand, let wel, die jou een plezier wil doen, want het is een delicatessé. Er zijn in

Frankrijk zo'n dertig miljoen ganzen en eenden die elk in een aparte kooi zitten waarin ze zich niet kunnen bewegen, en die krijgen een paar keer per dag dwangvoeding met een ijzeren pijp rechtstreeks in de slokdarm, pap van mais en vet. Duurt precies drie maanden, dan wordt het beest geslacht. In de natuur wordt een gans zestig jaar. Dus je eet angst, eenzaamheid, ziekte. Van een dier hoog in de

rangorde, een dier dat, weten we nu, dingen als vriendschap kent, en rouw, en bezorgdheid omtrent familieleden. De doodzieke lever, de tot monsterlijke proporties gekeekte lever van zo'n dier, die eh... die eet jij dus gewoon op."

Diepe zucht. "En dan," zeg ik, "heb ik nog wat aan te merken op de morele standaard van Israël. Nietwaar? Of heb ik je verkeerd begrepen?"

Verschijnt tweewekelijks

Hoofredactie **Paul Arnoldussen en Rudie Kagie**
 Eindredactie **Bert Brevoord, Ingrid Brouwer en Paul Westink**
 Redactie **Mark Blaisse, Martje Breedt Bruijn, Frank van Dijk, John Jansen van Galen, Kasper Jansen en Michaja Langelaan**
 Webredacteur **Erik van Erp**
 Vormgeving **Lucy Prijs**
 Letter logo **Richard Keijzer**

Organisatie **Irene Philipsen**
 Uitgever **Stichting Arguspers Keizersgracht 337, 1016EG Amsterdam**
info@arguspers.nl

 Druk **APG Diemen**

Jaarabonnement: € 63,- (24 nummers)
 Twee jaar voor € 116,-
 Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
 Abonnementenservice tel.: 088-1102043
 Volg ons op www.facebook.com/argusopiniekant/

Dossier

En van de vervelendste dingen van ouder worden is dat je steeds vaker in het medische circuit belandt. Zo zat ik de afgelopen maand maar liefst vier keer bij een therapeut of een arts, variërend van de huisarts tot de fysiotherapeut, de oorzaken en de oogarts.

Wat me hierbij vooral opviel was het grote leeftijdsverschil van de patiënten in de wachtkamers. Bij de oorzaken huppelden vooral veel jonge kinderen rond of ze zaten op schoot bij hun moeder, allemaal last van oorontsteking en op weg naar buisjes in hun oren, bij de oogarts was het een komen en gaan van ouderen achter een rollator of in een scootmobiel of rolstoel.

Door al die bezoeken heb ik een aardige kijk gekregen op de aanpak van de doorsnee medische hulpverlener, waarbij me steeds meer iets akligs begint op te vallen. Het merendeel van de artsen komt de patiënt weliswaar zelf uit de wachtkamer halen, maar

vooral de mannen benen daarna

CISCA

snel terug naar hun kamer, zonder de patiënt een blik waardig te keuren.

Direct nadat je hun spreekkamer bent binnengekomen, gaan ze stiltzweigend en langdurig je dossier bestuderen. Onhandig zit je tegenover hen en probeert iets af te lezen aan hun gezichtsuitdrukking. Als rechtgeaard hypochonder vrees ik altijd dat ze bezig zijn de juiste woorden te bedenken om me een onheilsboodschap mee te delen. Maar dat blijkt gelukkig meestal niet zo te zijn, ze bestuderen de uitslagen van eerder uitgevoerde bloedonderzoeken, foto's en scans. Uiteraard moeten die zorgvuldig bekeken worden, maar waarom doen die artsen dat pas op het ogenblik dat ik tegenover hen zit?

Jawel: druk, druk, druk. Ik begrijp het.

Maar laat me dan een paar minuten langer in de wachtkamer zitten, terwijl zij m'n dossier bestuderen. Of – nog beter – laten ze zich vóór het spreekuur voorbereiden, want al dat stille wachten in de spreekkamer is zenuwslopend voor een patiënt.

Bovendien: het is toch heel normaal om je voor te bereiden op je werk? Dat doen onderwijzers, belastingadviseurs, psychiaters en journalisten, om maar een paar beroepsgroepen te noemen, toch ook?

Stel dat ik bij iemand die ik ga interviewen na binnenkomst langdurig ga zitten googelen op mijn telefoon om te ontdekken wie er precies tegenover me zit?

Tot nu toe heb ik het nog nooit gedaan, maar het komt er vast een keer van dat ik tegen zo'n op de computer sturende arts zeg: "Het dossier zit voor u."

CISCA DRESSELHUYTS

Netanyahu: liever oorlog dan geheime liquidaties

door KO COLIJN

Enkele weken geleden bood de NRC de lezer het advies nog eens tien boeken te lezen over de ingewikkelde Israël-Hamas-Gaza-kwestie. Een ervan was *Rise and Kill First*, het in 2018 verschenen prachtboek van Ronen Bergman. Israël dacht toen het conflict met Gaza wel min of meer te beheersen, maar niet definitief te winnen (zoals aartsvader Ben Goerion placht te concluderen).

Op 7 oktober 2023 doorbrak Hamas de beheersingsperiode door Israël op een verschrikkelijke manier met een bloedige uitbraak en ontvoeringen, gevolgd door een nietsontziende actie van het pijnlijk verraste Israël. In de hele wereld, en dus ook in Nederland, stond Israël-Palestina weer op de kaart en ontbrandde de vraag wat het antwoord (en de uitkomst) van deze episode moest zijn, en of hier sprake was van een 'ja maar'-kwestie dan wel een min of meer op zichzelf staande terreuruitbarsting die *sui generis* beoordeeld wordt te worden. In de rechtswetenschap leidde dat bijvoorbeeld tot reanimatie van het debat over wat een humanitaire respons of proportioneel zou moeten zijn.

Te onzent vonden enkele politici het zelfs ongepast om je te be-

geven in zo'n pedagogische exercitie. Hetgeen neerkwam op carte blanche aan Israël om in Gaza tekeer te gaan zoals het nodig achtte, en in de Assemblee van de Verenigde Naties leidde het tot een resolutie waarin Nederland zich onthield van een oproep tot staakt-het-vuren. Onze demissionaire premier onderscheidde zich met de politieke (maar valse) rechtvaardiging dat een staakt-het-vuren Israël het recht op zelfverdediging zou ontzeggen, alsof dat niet een 'heilig' recht is dat zelfs in de preambule van het VN-Verdrag staat. Een stemverklaring had ook nog kunnen helpen.

Hier komt Bergmans boek van pas. Het biedt de lezer 753 bladzijden 'ja maar', en dat is nog maar het topje van de ijsberg. In zeldzaam openhartige gesprekken met bazen van inlichtingendiensten en top politici reconstrueert Bergman hoe Israël sinds 1948 honderden keren afrekende met vijanden.

Een conclusie van zijn boek is dat Israël een menu van drie antwoorden op acties van zijn vijanden heeft. Als de staat Israël in existentieel gevaar verkeert, zet het land desnoods zijn kernwapens in; als het om minder gaat, kan het kiezen uit oorlog of geheime liquidaties. Bergman beschrijft een hooglopend conflict tussen Bibi Netanyahu en Meier

Dagan, tot 2011 baas van de geheime dienst, waarbij de eerste (in dit geval tegen Iran) voor genadeloze oorlog is en bombardementen, maar Dagan voor geheime *targeted killings* van Iraanse sleutelpersonen en sabotage.

Het was niet slechts een pragmatische ruzie, maar ook een met een morele dimensie. *Targeted killings* zijn volgens geheime diensten moreel te prefereren, omdat ze veel minder kosten dan een *all out*-oorlog, geen onschuldige burgerslachtoffers eisen en heel effectief zijn. In Bergmans overzicht wordt, prima gedocumenteerd, beschreven hoe Israëlische commando's alleen al tot 2018 (toen zijn boek verscheen) 2500 van dergelijke tk's uitvoerden, die voor bijna vijftig procent 'geslaagd' waren. Ook op buitenlands grondgebied trouwens. Tk's waren zo succesvol dat ze na 9/11 door president George Bush jr. zelfs als exportartikel door de VS zijn geadopteerd.

Netanyahu had dit keer het 'voordeel' dat hij de geheime diensten slaperigheid kon verwijten en eiste een zichtbare vergelding: een meedogenloze oorlog, die vrijwel direct volgde op de aanslag van 7 oktober. Dit verklaart waarom Israël een massale grondoorlog in Gaza voert en niet heeft gekozen voor het minder zichtbare, beproefde alternatief van *targeted killings*.

Peter van Hugten

Israël glad ijs voor protestanten

door ARNO BORNEBROEK

Maandag 6 oktober werden de luisteraars van het NOS Radio 1 Journaal verrast met het Israëlische volkslied. Op verzoek van SGP-lijsttrekker Chr. Stoffer, te gast in de aanloop van de verkiezingen, werd een stukje uit *Hatikwa* gedraaid. Net als bij de ChristenUnie bestaat er bij de SGP geen twijfel in de oorlog tussen Israël en Hamas, beide staan vol achter de Israëliërs. De joden zijn het door God uitverkoren volk. Zij zijn de stam van de religieuze boom waarvan de Nederlandse protestanten een zijtak vormen. Er bestaat een sterke geestelijke verwantschap tussen de Nederlandse christenen en de joden in Israël. Dat is het beeld dat Stoffer en voormalig CU-leider Gert Jan Seegers graag in de media uitdragen.

Maar op de kansel in de kerken bleef het stil na de brute terreurdaad van Hamas, 7 oktober. Menig predikant beperkte zich tot een gebed; zich uitspreken in het conflict is zich op glad ijs begeven. Nog steeds is er steun voor de joden, maar er wordt een opmerkelijke kentering zichtbaar. Half oktober lanceerde een groep theologen het manifest 'Stop de genocide in Gaza', een protest tegen het excessieve geweld tegen de Palestijnse burgers. De theologen ontmoetten veel instemming. Dat het conflict niet meer uitsluitend gezien wordt als een religieus conflict, draagt bij aan de verandering. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen het uitverkoren volk en de politiek van de staat

Israël. En ook Palestijnse christenen zijn het slachtoffer in deze oorlog.

Uit onderzoek blijkt dat steeds meer predikanten kritisch staan tegenover Israël en sympathie opvatten voor de Palestijnse zaak. Terughoudendheid in de preek voorkomt verdere polarisatie, maar kan de groeiende tegenstelling als gevolg van de oorlog in het Midden-Oosten niet maskeren. Van de zo vurig door Stoffer en Seegers gewenste eenheid van de christenen blijft, ook in hun eigen rechtervleugel, in de praktijk weinig over. Het ongemak neemt met de bombardementen toe.

Kunnen de kerken nog om de hete brij heen draaien, bij het *Nederlands Dagblad* met de dagelijkse rapportages is dit niet mogelijk. Ondanks, of dankzij, de afgewogen berichtgeving over het conflict kwam het onder vuur van de abonnees te liggen. De ene dag schreef de krant over een Israëlische familie die zwaar getroffen werd door de Hamasaanval, de andere dag over een Palestijn die stierf bij een raketaanval van Israël. 'Wij kunnen uw pro-Palestijnse berichtgeving niet meer verdragen,' liet een lezer weten. En hij was niet de enige, al kwamen er evenzoveel steunverklaringen bij de redactie binnen. Toch zag de krant zich genoodzaakt een verantwoording te schrijven onder de kop: 'Schrijven over de Palestijnen maakt ons niet anti-Israël.' De krant staat voor genuanceerde berichtgeving, aan beide kanten vallen vele slachtoffers. 'We zouden geen knip voor onze neus waard zijn als we weggijken van het leed van die gewone burgers.'

Islamitische pubers breken zich het hoofd over Gaza

door MARK BLAISSE

Er worden prachtige scholen gebouwd in Nederland. Het Montessori Lyceum Oostpoort in Amsterdam bijvoorbeeld: ruim opgezet, overal glas, eindeloos veel bankjes om op te loungen, praathoecken, studeerplekken en een enorme sporthal – op z'n Amerikaans. Hier en in de dependance krijgen ruim duizend leerlingen les, veelal afkomstig uit andere verre streken, zoals het Midden-Oosten, Afrika en Oekraïne. "We zijn een multiculturele school die te vaak nog zwarte school wordt genoemd," zegt maatschappijlerares Carmen Brandon. Ze legt uit dat juist de kruisbestuiving tussen culturen de leerlingen wijzer, opener en toleranter maakt.

Het is de Week van Respect en rabbijn Avraham Soetendorp heeft samen met jeugdimam Sha-

Twan Huys, een van de gastsprekers.

FOTO LINKEDIN OOSTPOORT

mier Madhar journalisten, schrijvers en prominente Nederlanders

opgeroepen op scholen te gaan praten over respect. Tweehon-

derd gastsprekers hebben zich gemeld, bij Oostpoort onder anderen Twan Huys.

Ik mag met zo'n vijftig leerlingen uit 4 havo en 4 vwo in gesprek. Het onderwerp laat zich raden: Hamas en Israël, en dat voor een groep met voornamelijk moslims. De geschiedenis van het ontstaan van Israël, de Nakba (700.000 Palestijnen die uit hun land worden verdreven), de Zesdaagse Oorlog, de moord op Anwar Sadat in 1981, eigenlijk alles wat aan 7 oktober 2023 vooraf is gegaan, lijkt ze onbekend te zijn. Maar over het hier en nu ligt dat anders.

"We halen onze informatie van YouTube en het internet," zegt een jongen achter in de klas als ik vraag waar ze hun kennis oppikken. Vertrouwen zij de media? Nee. Niet de Israëlische, niet de Palestijnse en zeker niet de

Amerikaanse. "Die spelen een spelletje met het Midden-Oosten omdat olie belangrijker is dan de mens."

De meesten blijken Cestmocrote volgen, het pro-Palestijnse Instagramkanaal. Een leerling zegt te geloven in hoor en wederhoor. En: "We praten onderling over het lijden in Gaza. Dat de rechten van de mens worden geschonden, door alle strijders. Dat in oorlogstijd veel goed wordt gepraat dat niet goed is. Propaganda, manipulatie, dat soort dingen." Wonderlijk hoe goed pas geïmmigreerde jongelingen in deze zogeheten Instroomklas het Nederlands onder de knie hebben.

De reguliere kranten worden niet gelezen, maar er wordt door de docenten maatschappijler wel gehamerd op context en het belang vooral niet klakkeloos te geloven wat anderen zeggen. "Ontwikkel je eigen mening. Probeer zo dicht

mogelijk bij de waarheid te komen," zegt Aya, een andere docent. Op mijn vraag of waarheid bestaat, wordt lachend gereageerd. "Dat is filosofie en daar gaat het hier niet over." De bedoeling is dat twee aan twee aan een stuk over de oorlog tussen Hamas en Israël

'We planten een zaadje en hopen dat ze bewuste burgers worden'

wordt gewerkt vanuit tal van invalshoeken. Ook de joodse en ook de Israëlische. Het verschil wordt erkend, net als het verschil tussen de Palestijnen en Hamas. "We planten een zaadje en hopen dat ze bewuste, kritische burgers worden."

Ik had een muur van solidariteit met Hamas verwacht – over voordelen gesproken – maar er is wel degelijk gevoel voor balans. Voor een klas met weinig historische achtergrondinformatie en met 'puberhoofden', zoals Carmen Brandon flijntjes opmerkt, is de respons alleszins volwassen. Onderling gaan de leerlingen in mijn aanwezigheid niet in discussie over een onderwerp dat heftige emoties moet opwekken. Er is duidelijk respect voor elkaars mening. Is dit het gevolg van opvoeding, thuis en op school?

In de hal zie ik een gedenkplaat met de tekst: 'Geef alles wat je geven kan en hou je hart erbij. Geef alles wat je geven kan, dat kan niemand zoals jij. Geef alles wat je geven kan en denk af en toe aan mij.' Een aandenken van de leerlingen na hun bezoek aan Auschwitz in 2005.

Moord!

door JEAN PIERRE RAWIE

Bij een maaltijd met vrienden werden kastanjechampignons opgediend, waarop ik het niet laten kon over de dood van keizer Claudius te vertellen, wiens zwak voor paddenstoelen hem volgens de geschiedschrijver Suetonius in 54 na Christus noodlottig geworden is. Zijn voedsel werd steevast gekeurd door een voorproever, maar die vergreep zich natuurlijk niet aan het mooiste en lekkerste hapje, en daar zat het gif in.

Bij Tacitus staat te lezen dat de keizer daarop moest overgeven, wat zijn lijfarts vergemakkelijkte met behulp van een in zijn keel gestoken veer. De goede dokter zat echter ook in het complot, en de veer was vergiftigd. Die Ouden waren niet voor één gat te vangen.

Claudius' opvolger, Nero, zag in diens minderjarige zoon Brittan-

nicus een toekomstige bedreiging en ontdeed zich eveneens op ingenuwe wijze van zijn concurrent. De prins kreeg een voorgeproefde, maar veel te hete drank aangereikt, waarop hij dringend om koud water riep, waarin – nu ja, u begrijpt het al.

Naderhand stuurde een mijner disgenoten me een recent medisch artikel, waarin betoogd werd dat al het bovenstaande onzin was, en Claudius een volstrekt verklaarbaar natuurlijk einde had gevonden.

Hoe men dat na bijna 2000 jaar zeker kan weten, is mij een raadsel.

Het is waar dat er vrijwel geen prominent sterfgeval in de loop der eeuwen is geweest waaromtrent geen vermoedens van smerig spel de ronde hebben gedaan, maar dat het merendeel der Romeinse keizers niet in bed gestorven is, is een open deur. Het imperium begint zoals bekend met de meest spraak-

makende moord uit de geschiedenis, die op Julius Caesar in 44 voor Christus, en de traditie werd in ere gehouden.

Ook in later tijd was vooral de plotselinge dood van vooraanstaande personen een bron van gempel en speculaties. Toen de Franse kroonprins in 1536 onverwacht stierf, verdacht zijn vader Frans I de schildknaap Montecucoli ervan daar de hand in te hebben gehad en liet hij hem vierendelen. Achteraf veronderstelt men dat de *dauphin* aan een longontsteking is bezweken.

Zelfs bij de nuchtere Nederlanders duiken af en toe zulke gruwelverhalen op. Onze koning Willem II zou niet te Tilburg in de armen van zijn vriend pastoor Zwijsen de geest hebben gegeven, maar integendeel in 1849 door zijn oudste zoon en erfgenaam zijn doodgeschoten tijdens een orgie op Het Loo. Het feit

dat de Oranjes nooit toestemming hebben gegeven Willems doodskist te openen, blijft de roddels voeden.

Onze eigen tijd is er evenmin vrij van. Dat het neerstorten van Prigozjins vliegtuig een paar maanden geleden een ongeluk was, gelooft buiten het Kremlin niemand. Het intrigerende is dat de ware toedracht in al deze gevallen (en er zijn er nog veel meer) nooit duidelijk zal worden. Wel leveren ze, zoveel is zeker, onuitputtelijk stof voor geanimeerde tafelgesprekken.

Tot mijn favorieten behoren de nooit verstomde moordtheorieën rond het heengaan van paus Johannes Paulus I in de eerste maand van zijn pontificaat. Mij lijkt het waarschijnlijker dat het pausschap een te zware last voor hem was; als patriarch van Venetië had hij misschien nog jaren meegekund. Je zou dat het *Saint Peter principle* kunnen noemen.

Rijks biedt liefdevol onderdak aan Boijmans

door FRANK VAN DIJL

In eigen stad kunnen Rotterdammers in het bezit van een Museumkaart gratis – nou ja, de kaart kost 75 euro per jaar – zeventien musea bezoeken, maar dat is inclusief Museum Boijmans van Beuningen, waar je, met of zonder Museumkaart, nog jaren voor een gesloten deur staat.

Als het museum in 2030 – met de nadruk op als – weer opengaat, is het elf jaar dicht geweest. Voor achterstallig onderhoud, asbestverwijdering, nieuwbouw of het juist in oude luister herstellen van gemoderniseerde delen van het oorspronkelijke gebouw. Achtereenvolgende directeuren van Boijmans waagden zich, als waren zij Franse presidenten, aan *Grands Projets*: er werd gebouwd en gesloopt, er kwam nieuwbouw, die weer moest wijken voor... nieuwbouw.

Boijmans, de pars pro toto van Rotterdam, de stad die immers nooit af is.

Architecten en aannemers hebben de afgelopen decennia meer aan Boijmans van Beuningen overgehouden dan Rotterdamse kunstenaars. Alleen al de huidige verherbouw – het hier zeer toepasselijke woord is ontleend aan de *Familie Doorzon*-strips – gaat meer dan 200 miljoen euro kosten.

Hoe dan ook, de Rotterdamse Boijmansfan staat met zijn handen in het haar. Natuurlijk behoort een bezoek aan het Depot tot de mogelijkheden, want in dat spectaculaire ogende *Grand Projet* van Sjarel Ex, in het Rotterdamse taal-

Donald Judd Untitled (1984): tijdelijk onderdak in het Rijksmuseum.

FOTO VINCENT MENTZEL

derij *De Toren van Babel* (ca. 1568) van Pieter Bruegel. Kán ironisch bedoeld zijn: de tot mislukken gedoemde menselijke hoogmoed om een toren te bouwen die tot in de hemel reikt als symbool van het Rotterdamse onvermogen om een museum open te houden?

De Rotterdamtentoonstelling in de Philipsvleugel is opgezet als een *magical mystery tour* door het menselijk bestaan, met alle ups en downs van dien. Zo kijkt *De Marskramer* (ca. 1500) van Jeroen Bosch terug op zijn bedenkelijke levenswandel. Dit schilderijtje is een heerlijk thuiskomen voor mensen voor wie het altijd een ijkpunt was in het nu zo jammerlijk gesloten Boijmans.

Andere hoogtepunten die Rotterdamse harten sneller doen kloppen zijn het *Portret van Armand Roulin* (1888) van Vincent van Gogh en *Titus aan de lezenaar* (1655) van Rembrandt, maar ook modernere werk van Westerk, Kiefer en Hockney. De Rotterdammer is even thuis.

Hij verlaat het Rijksmuseum aan de zuidzijde en draait zich nog eenmaal om. In een boog die de geweldige onderdoorgang echoot, leest hij: *Breathe Walk Die*. Dit lichtkunstwerk van Ugo Rondinone, uitgevoerd in letters die verwijzen naar *Magical Mystery Tour* van The Beatles, werd door Boijmans aangekocht in 2016.

Ademhalen en lopen, akkoord. Maar sterfen... eerst Boijmans maar weer eens open. Dat denkt die Rotterdammer in Amsterdam.

Volgens de laatste peilingen zal Belang van Nederland (BVNL) het net wel of net niet halen, vandaag. Worden het twee zetels? Dat wordt hommeles!

door BERT STEINMETZ

Middenstanders en de politiek, het is een lastige combinatie. Toch staan er steeds weer zakenlieden op die vinden dat het anders zou moeten. Dit keer bood Wybren van Haga zich met de BVNL aan om het land te redden. In 2017 verscheen hij voor de VVD in de Tweede Kamer, maar hij kwam al meteen in problemen door zijn vastgoed-BV Sjopperdepop. Hij botste met de regelgeving in Amsterdam en Haarlem, waar hij zo'n honderd panden uitbaatte.

De VVD vond de combinatie fractielid-huisjesmelker niet zo gelukkig en sommeerde hem zich niet meer met Sjopperdepop te bemoeien. Toen Van Haga toch persoonlijk klagende huurders intimideerde, werd hij in 2019 uit de fractie gezet.

Bij de verkiezingen van 2021 probeerde Van Haga het als nummer twee achter Thierry Baudet in de fractie van Forum voor Democratie. Niet lang, want nog datzelfde jaar vertrok hij met twee kornuiten. Die club deed nu als BVNL mee, maar voor het zo ver was stapte een van die kornuiten, Olaf Ephraïm, alweer op, na ruzie met Van Haga. De lijst van BVNL bevatte nu wel weer een reeks andere overstappers, zoals Henk Krol (voorheen onder andere 50Plus) en de ex-PVV'ers René Dercksen en Roy van Aalst.

Van Haga staat daarmee in een lange traditie. Gemeenschappelijk kenmerk van dit soort ondernemers in de politiek: ze opereren stevig rechts op het politieke spectrum, ze

De twee Middenstandspartijen stierven in 1933 een roemloze dood

slepen een bont curriculum van roeyementen en afscheidingen met zich mee, en ze vormen het middelpunt van menig schandaal.

Bij de verkiezingen van 1918 werd Abraham Staalman met zijn Middenstandspartij in de Tweede Kamer gekozen. Het programma van die partij klinkt nog steeds heel vertrouwd: tegen staatsbemoeiens, overheidsregeltjes en ambtenarij.

Staalman, een Amsterdammer die zich vooral opwierp als belan-

De moddergevechten van middenstandspartijen

Jac. de Jong (ex Middenstandspartij) tijdens de Algemene Beschouwingen in 1971.

FOTO NATIONAAL ARCHIEF/BERT VERHOEFF

genbehartiger van restauranthouders, cafébazen en slijters, kwam in de Kamer dankzij een groot aantal stemmen uit die hoek in de hoofdstad. Maar hij was geen blijvertje. Nog datzelfde jaar ging hij op in de Neutrale fractie, een samenraapsel van allerlei eenlingen in de Kamer onder leiding van de eigenzinnige liberaal Willem Treub, die tijdens de Eerste Wereldoorlog nog een succesvolle minister was geweest. In 1921 gingen zij op in de Vrijheidsbond, een bundeling van liberalen.

Maar bij Staalman bleef het kriebelen. In 1929 richtte hij de Middenpartij voor Stad en Land op, met de flamboyante Bussumse melkfabrikant Floris Vos als lijsttrekker. Zij hadden nog concurrentie van de Algemeene Bond van Kleine Winkeliers en Middenstanders onder aanvoering van de Rotterdammer Marinus Bouterse, maar die trok veel te weinig stemmen.

Vos haalde één zetel binnen, maar wakte door zijn eigenzinnige optreden zoveel weerzin op bij Staalman, dat die hem een jaar later uit de partij kiepte. Vos liet dat niet op zich zitten, dus van toen af opereerden er twee Middenpartijen voor Stad en Land, een in en een buiten de Tweede Kamer.

Beide stierven bij de verkiezingen in 1933 een roemloze dood. Overigens streden dat jaar maar liefst 54 partijen om een Kamerzetel, dus dit jaar viel het reuze mee.

Abraham Staalman leeft intus-

sen in Amsterdam nog voort; in Slotervaart is een plein naar hem genoemd.

Al dat gedoe doet sterk denken aan een soortgelijk avontuur veertig jaar later. De ondernemers Martin Dessing, Ab te Pas en zijn schoonzoon H. Kamping wilden met de Nederlandse Middenstandspartij nog maar een keer de strijd aanbinden tegen het 'staatsdirigisme', en behaalden bij de verkiezingen van 1971 zowaar twee zetels. De bezetting daarvan leidde al meteen tot een bizarre strijd. Te Pas zou fractievoorzitter worden en Dessing stond nummer twee. Maar tijdens de verkiezingscampagne had zich nog een ondernemer gemeld, en geen kleine: Jac. de Jong uit Vorden, handelaar in afwasborstels en dergelijke, en bedenker van de kreet 'Sorbo hier, Sorbo daar, Sorbo is uw hulp in huis'.

Te Pas en Dessing bleken met hem een koekoeksjong binnengehaald te hebben, want De Jong eiste een Kamerzetel op en wist Dessing zo ver te krijgen voor hem plaats te maken. Om deze stoelendans hing een vieze geur, want er zou 30.000 gulden mee gemoeid zijn, een schuld die Dessing had opgelopen bij het optuigen van de NMP.

Fractievoorzitter Te Pas, die in de Kamer vooral opviel door nauwelijks een zinnige bijdrage te leveren – het is niet lastig te bedenken welke bijnaam hij kreeg – werd vervolgens opzijgezet door De Jong. Al na drie maanden had

die de hele Nederlandse Middenstandspartij overgenomen. Vanaf toen zaten er twee aartsvijanden in de Kamer die zichzelf allebei als dé NMP-vertegenwoordiger zagen – een strijd die de welbespraakte De Jong moeiteloos won. Ze waren ook nog gedwongen naast elkaar in hetzelfde bankje te zitten.

Beide concurrerende NMP'ers kwamen vervolgens alleen nog in het nieuws met een reeks kortgedingen waarin ze elkaar het recht op de partijnaam en de partijkas betwistten. Bij de Algemene Beschouwingen in 1972 haalde De Jong nog de krant met een koffer vol telramen voor de ministers en een schoolbord waarop hij het verkeerde beleid van de regering probeerde aan te tonen.

Het kabinet-Biesheuvel was toen al gevallen en er kwamen in november 1972 weer verkiezingen. De belangen van de ondernemers werden nu verdedigd door twee partijen: de NMP van Te Pas en Dessing, en de Democratische Middenpartij van De Jong. Wijs geworden lieten de kiezers beide partijen links liggen.

Nu vonden Te Pas en Dessing het tijd om elkaar te bestrijden. Dessing liet de rechter beslag leggen op het geld dat Te Pas als Kamerlid nog toucheerde, en de ander vroeg de rechter weer dat beslag ongedaan te maken. Zo verdwenen zij al moddervechtend uit de parlementaire geschiedenis.

Nadat Ab te Pas in 1981 was overleden, vond Dessing dat hij het nog een keer moest proberen. In 1986 haalde zijn Partij voor de Middengroepen echter bij lange na

Te Pas en Dessing haalden met Jac. de Jong een koekoeksjong binnen

geen zetel. In 1998 waagde hij niettemin weer een poging, nu onder de oude naam NMP, maar weer trapte de kiezer er niet in. De laatste poging met de NMP in 2002, nu als Nieuwe Middenpartij, leidde in de slagschaduw van de grote Lijst Pim Fortuyn tot helemaal niets.

En nu maar eens kijken hoe lang Wybren van Haga en Henk Krol het met elkaar uithouden. Binnen of buiten het parlement.

NSC-generalist: ‘Revoluties slaan een generatie over’

Die ochtend scoort Nieuw Sociaal Contract (NSC) van Pieter Omtzigt 29 zetels in de peilingen en *Argus* feliciteert Diederik Boomsma, nummer 21 op die lijst, bij voorbaat. ‘Er kan nog veel gebeuren,’ sust hij. ‘Andere partijen gaan ons aanvallen.’ Dat gebeurt diezelfde dag. Dilan Yesilgöz verwijt Omtzigt zijn weifelmoedigheid, Frans Timmermans hekelt zijn terughoudendheid inzake het minimumloon. Maar NSC blijft de grootste in de peilingen en Boomsma zit gebeiteld.

door JOHN JANSEN VAN GALEN

‘W’at hier gebeurt, is uniek in Europa,’ zegt Diederik Boomsma in het restaurant van de Amsterdamse Stadsschouwburg. ‘Uniek ook in de Nederlandse politieke geschiedenis dat zo’n beweging opkomt, waarbij zich met een 2500 mensen aanmelden als kandidaat-Kamerlid en waarvoor meteen zo veel enthousiasme ontstaat, zo veel hoop op verandering. En dat die zich op deze manier uit en niet via een extreme partij.’

Vanaf 2010 was hij voor het CDA actief in de Amsterdamse politiek, vanaf 2016 vertegenwoordigde hij als eenmansfractie de christendemocratie in de hoofdstad. Een raadslid met een geheel eigen stijl, intellectueel, conservatief, niet schromend om de raadsleden te trakteren op een gedicht van Shakespeare. In 2022 verwierf hij het predicaat ‘beste raadslid van Nederland’. ‘Ik werd wel de Amsterdamse Omtzigt genoemd,’ zegt hij, ‘omdat ik in mijn eentje opereerde. En ik heb ondanks die ene zetel ook wel wat bereikt, zoals in het erf-pachtdossier, waar zo veel misging met andere partijen maar lieten lopen.’ Inderdaad leek dat dossier, met zijn ondoorgedraaide bepalingen en torenhoge schade voor tal van betrokkenen, in de verte op het toeslagenschandaal, zij het met een andere doelgroep: huiseigenaren. ‘Het beeld was natuurlijk een beetje Don Quichot die tegen machtige organisaties opbokst.’

Maar enige maanden geleden stapte hij van het CDA over naar NSC. Waar volgens veel waarnemers beide partijen gegrondvest zijn op ‘christendemocratische waarden’, kun je je afvragen waarom eigenlijk. ‘Heel begrijpelijke vraag, die ik ook mijzelf heb moeten stellen,’ antwoordt hij. ‘Er zijn veel waarden die deze partijen delen, maar waarden moeten geen vaag idee blijven, ze moeten politiek uitgewerkt en in praktijk gebracht worden. Ik deel de analyse van Pieter Omtzigt van wat er de afgelopen jaren in het openbaar bestuur is scheefgegroeid, en die analyse zie ik niet bij het CDA. Daar hebben ze allerlei boten gemist,

waardoor nu niet meer duidelijk is waar ze nog voor staan. Altijd de consensus verdedigen alsof het hun eigen standpunt is. Dan verwatert dat hele gedachtegoed. Ik hoop dat ze zich nog herpakken, maar Nieuw Sociaal Contract is meer waaraan Nederland nu behoefte heeft. De analyse van Omtzigt sluit meer aan bij de behoeften van onze tijd.’

‘W’at is de kern van die analyse van Omtzigt? Boomsma: ‘Het ideaal is Nederland als een zorgzame samenleving van trotse en vrije burgers die verantwoordelijkheid nemen, niet alleen voor zichzelf, maar voor elkaar en hun omgeving als een gemeenschappelijk thuis. De politiek is de hoeder van dat thuis. Dat vraagt een heel dienstbare politiek, een overheid die haar taak goed uitvoert en niet afschuift. In de afgelopen decennia is Nederland in allerlei technocratische fuiken gezwommen, waardoor de fundamentele belangenafweging die de kern is van de politiek niet meer wordt gemaakt, maar verdwijnt in een bestuurlijke spaghetti. Zodat de menselijke maat en een zinnige belangenafweging niet meer tot stand komen, omdat er gedaan wordt alsof dat niet mogelijk is omdat er maar één optie is. We konden immers maar één kant op, omdat de wetenschap, het

model, de rechtspraak, de internationale verdragen die voorschrijven. Alles is al vastgelegd, er is maar één route, die wordt gepresenteerd met een soort wanhoop: dit is het nou eenmaal.’

‘Er is echt fundamenteel iets veranderd. Mensen worden verpletterd in de bureaucratische machine van de overheid, die volkomen gejuridiseerd is. Burgemeester Femke Halsema zei het laatst goed: het is alsof wij de regels moeten verdedigen tegen de burgers in plaats van andersom. Mensen die chronisch ziek zijn, elk jaar weer door die formulierenmolen moeten, een foutje maken en dan alles kwijt-raken. Het gekke is dat de *checks and balances* van de rechtsstaat die wij op papier hebben niet alleen in de praktijk niet goed functioneren – want ze hebben de mensen niet beschermd – maar dat ze zelfs gewerkt hebben als een rookgordijn of alibi voor dat wanbeleid, doordat de mensen denken dat in Nederland immers alles goed geregeld is. We hebben toch ombudsmannen, rechters, journalisten? Maar ondertussen gebeurt dit allemaal! Omdat iedereen elkaar in slaap heeft gesust.’

‘N’ee, hij denkt heus niet ‘dat ambtenaren van de Belastingdienst bij het ontwaken denken: we gaan eens wat ouders duperen’. ‘Maar ondertussen kre-

Diederik Boomsma

FOTO ANP/HOLLANDSE HOOGTE/JEAN-PIERRE JANS

gen we een systeemwereld waarin de fundamentele morele vragen niet meer aan bod komen. En waarin de mensen die het beleid uitvoeren niet het idee hebben dat ze hun eigen beoordelingsvermogen moeten gebruiken. Dat moeten we gaan herstellen.’

Boomsma (1978) haalde graden

in milieuwetenschappen te Durham en in milieu- en natuurbescherming te Londen. Hij doceerde rechtsfilosofie in zijn geboortestad Leiden en is al jaren doende te promoveren op het denken van de Spaanse filosoof José Ortega y Gasset, wiens hoofdwerk *De opstand der horden* hij vertaalde als *De opstand van de massamens*. Vanwaar die nieuwe, weinig fraaie titel? ‘Die oude titel is mooier,’ geeft hij grif toe, ‘maar niet correct. Een horde is een menigte met bijlen zwaaiende barbaren, zonder doel. De Spaanse titel is *La rebellion de las masses*, het gaat om mensen in de moderne samenleving die een massa vormen. Het risico is dat er een massamens ontstaat, de beste samenvatting daarvan is: een mens zonder bescheidenheid, die vol is van zichzelf, zichzelf fantastisch vindt en die niets aanneemt, die een gesloten geest heeft ontwikkeld en zich afsluit. Dat is een waarschuwing.’

‘G’emeenschapszin’ is een hoofdthema van Omtzigt cum suis. Hoezo? ‘Revoluties slaan een generatie over,’ meent Boomsma. ‘De generatie van de jaren zestig kon de tradities en de knellende verbanden overboord gooien omdat ze er zelf in was grootgebracht en er de voordelen van had genoten. Dat ze een traditionele opvoeding hadden genoten, opgegroeid waren in stabiele gezinnen waar ze hun persoonlijkheid konden ontwikkelen, stelde ze in staat daarvan juist afscheid te nemen. Het project van de bevrijding van het individu was zeker van waarde, maar is ook ontaard. En nu worden we met de nadelen ervan geconfronteerd. De uitdaging van onze generatie is weer nieuwe vormen van solidariteit en gemeenschapszin te scheppen.’

‘Tamelijk herkenbaar toch?’ ‘En het risico is dan dat die massamens in opstand komt, zichzelf als uitgangspunt neemt en zich niet meer wil verhouden tot andere idealen en hogere autoriteiten. Dat is inderdaad goed herkenbaar.’

Maar als Boomsma deze week tot Kamerlid wordt verkozen, moet Ortega y Gasset dan weer op een laag pitje? ‘Ik vrees van wel.’ Al pleegt hij elke dag om zes uur op te staan en eerst een paar uur te lezen. A propos, wat wordt zijn parlementaire specialisme? ‘Je moet een portefeuille hebben, ja. Maar ik ben van nature generalist.’

‘G’emeenschapszin’ is een hoofdthema van Omtzigt cum suis. Hoezo? ‘Revoluties slaan een generatie over,’ meent Boomsma. ‘De generatie van de jaren zestig kon de tradities en de knellende verbanden overboord gooien omdat ze er zelf in was grootgebracht en er de voordelen van had genoten. Dat ze een traditionele opvoeding hadden genoten, opgegroeid waren in stabiele gezinnen waar ze hun persoonlijkheid konden ontwikkelen, stelde ze in staat daarvan juist afscheid te nemen. Het project van de bevrijding van het individu was zeker van waarde, maar is ook ontaard. En nu worden we met de nadelen ervan geconfronteerd. De uitdaging van onze generatie is weer nieuwe vormen van solidariteit en gemeenschapszin te scheppen.’

Schort het daar dan aan in Nederland? We zijn wereldkampioen vrijwilligerswerk, de meeste ouderen hebben een netwerk van kinderen en burens om zich heen, via whatsappgroepen letten we op elkaar. ‘Die nieuwe vormen van gemeenschapszin zijn heel hoopgevend en sociale media bieden nieuwe kansen, maar mensen moeten hun verantwoordelijkheid ook diep voelen, als duurzame plicht tegenover hun medeburgers die op hun schouders rust. En niet als iets wat de overheid eigenlijk moet oplossen. Dat vraagt ook iets van de overheid, die dienstbaar moet zijn. De reflex van de overheid, zoals in Amsterdam, is te vaak: waardevolle maatschappelijke initiatieven overnemen, ze subsidiëren en controleren. Dat is een paradox, want zo ondermijn je de capaciteit om het vanuit de samenleving zelf op te lossen, bijvoorbeeld bij gratis schoolmaaltijden: dat ouders daar op den duur weer zelf voor zorgen.’

‘Er zijn inderdaad nog veel mensen in Nederland die voor elkaar zorgen, maar er zijn nieuwe risico’s: dat het allemaal vluchtiger en gepresenteerd wordt als de kers op de taart: kijk eens hoeveel wij aan burgerschap doen. Het so-

ciale kapitaal staat onder druk en wij moeten het herstellen.’

‘C’ynici stellen Omtzigt graag voor als de zoveelste nieuwste Messias sinds Pim Fortuyn die Nederland wel eens zal redden. ‘Fortuyn was een ongekend moment in onze politieke geschiedenis,’ reageert Boomsma. ‘Maar Geert Wilders zit er al jaren en brengt niets tot stand. Mensen stemmen uit pure frustratie op hem, uit protest en wantrouwen. Wij proberen met NSC juist geen angst aan te wakkeren, geen naïeve emoties op te wekken. Mensen die op ons stemmen hebben wellicht ons programma niet gelezen, maar ze zien Omtzigt als betrouwbaar, degelijk en fatsoenlijk. Hij doet geen uitzinnige beloftes, is geen populist. De *Financial Times* noemde Nieuw Sociaal Contract *radical centrist populist*. Omtzigt zegt stellig: wij gaan geen belastingen verlagen, want daar is geen ruimte voor. Toch inspireert hij het vertrouwen van zo veel burgers!’

‘We zijn echt in een nieuwe fase beland, hoopvol en verfrissend. Mensen kijken nu door die enge vormen van rechts radicalisme heen.’ Maar, werpen we tegen, Wilders scoort toch nog altijd tegen de twintig zetels. ‘Ja, de zorgen zijn er nog. Veel mensen zijn bezorgd over Israël en Gaza, en dat veel mensen hier zo’n massaslachting niet afkeuren en dus onze waarden niet delen. Dat maakt ze bang. Ik stond op de Dam bij die betoging voor de bevrijding van de gijzelaars, een heel waardevolle manifestatie. Maar agressieve jongeren liepen er dwars doorheen, riepen *‘free Palestine’* en *‘I love Hamas’*. Ik had mijn mobieltje in mijn hand: ‘Niet filmen, we slaan je op je bek!’ Er is daar een heel muziekfestival afgeslacht! ‘Leugens.’ Kinderen zijn ontvoerd! ‘Doet Hamas niet, allemaal propaganda.’ Dat is zorgwekkend, het legt een enorme verdeeldheid bloot. Ze hebben een volkomen vertekend beeld: het Westen geeft niet om moslims en hanteert dubbele standaarden. Tegelijk weigert PvdA/GL wapens te leveren aan Israël en keuren ze het af dat Nederland zich afzijdig hield bij die VN-resolutie, waar juist heel goede redenen voor zijn. En in de Amsterdamse gemeenteraad wil men oproepen tot een staakt-het-vuren. Hoe kan dat als Hamas zegt de moordacties te hervatten zo gauw het de kans krijgt? Dan neem je toch gewoon de propaganda van Iran en Hamas over? Die verdeeldheid zal zich nog gaan manifesteren.’

Een barbaar die het allemaal zelf moest ontdekken

‘M’et ‘Christus Koning van het Heelal’, dit jaar op 26 november, gedenkt Boomsma dat hij tien jaar geleden katholiek gedoopt werd. ‘Ik heb er lang over gedaan. Mijn ouders deden niets aan het geloof, wij gingen nooit naar de kerk. Mijn Duitse grootmoeder was wel heel gelovig en bij haar baden we als kind ook altijd aan tafel. Dat blijft je bij. Maar mij is nooit iets opgedrongen en ik heb het allemaal zelf moeten ontdekken. Dat geeft een enorme vrijheid, het is een heel andere ervaring dan van de generatie die vastzat in de versteende, gestolde instituten van het christendom, en voor wie het geloof niet meer doorvoeld was. Iedere nieuwe generatie is een verticale invasie van

barbaren die het geloof weer opnieuw moet verinnerlijken.’

Als jongetje was hij al door geloofsvragen gefascineerd, ‘tijdens lange wandelingen door de bossen’. De lectuur van G.K. Chesterton, C.S. Lewis, John Henry Newman en Augustinus was een ‘belangrijke vormende kracht’, maar ‘vooral ook het Evangelie zelf’: ‘Dat zijn woorden van een zo ongelooftelijke schoonheid dat je bijna niet kunt begrijpen dat dit bestaat, dat iemand dit heeft opgeschreven. Dat kan je helemaal veranderen.’

Toen hij na zijn Londense studietijd met een Sri-Lankese vriend in diens vaderland ten zuiden van de hoofdstad Colombo een Chinees restaurant op poten pro-

beerde te zetten, sprak hij veel met boeddhisten. ‘Bij van die tempels met olifanten. Zij vonden het maar raar dat wij een Schepper hebben. Voor hen heeft alles, de hele wereld, altijd bestaan en dat daar een God voor nodig is, vonden zij maar kinderachtig.’

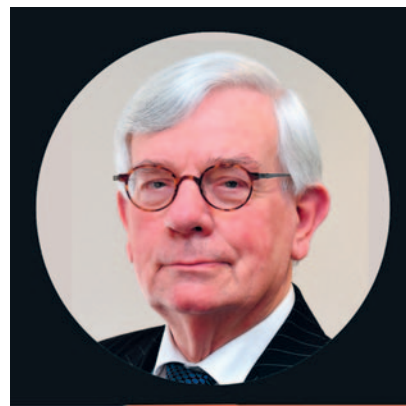
Terug in Nederland en gedoopt werd hij als redacteur van het conservatieve blad *Opinio* soms geplaagd door zakelijk leider Huib Schreurs, die zei dat bekeerlingen het geloof altijd veel serieuzer nemen dan mensen zoals hij, die van huis uit katholiek zijn. ‘In veel gevallen is dat ook zo,’ zegt Boomsma. ‘Als je ergens bewust voor kiest, is dat sterker dan wanneer je het door je ouders met de paplepel ingegoten kreeg.’

Ergerlijk, lachwekkend. Moet het buitenland ingrijpen?

Verkiezingsdag, de campagne is voorbij. Tijd voor een terugblik van Argus' zegslieden: balans opgemaakt op 16 november.

1 Joop van den Berg: politoloog, oud-senator PvdA

“De verkiezingscampagne van 2023 laat zich samenvatten in drie paradoxen. Paradox nummer 1: Zonder twijfel zijn deze verkiezingen de spannendste sinds jaren, op zijn minst sedert 2002. Wat is, bijvoorbeeld, de meerwaarde van het bondgenootschap van GroenLinks en PvdA? Stort het CDA volledig in of toch niet? Wordt het een Nieuw Sociaal Contract onder leiding van een enigma als lijsttrekker of zakt hij toch nog weg? En leveren de verkiezingen de eerste vrouwelijke premier op of niet? Dan is het toch paradoxaal dat juist in die omstandigheden de verkiezingscampagne

Joop van den Berg

van een onmogelijke saaiheid was en bovendien, ondanks verhalen over ‘campagne op inhoud’, de belangrijkste vraagstukken niet werkelijk werden besproken?

Paradox nummer 2: Wij konden stemmen op drie CDA's: het oude en vertrouwde CDA, het nogal naar populisme ruikende BBB en het in raadsels opererende NSC, waarvan wij niet eens mogen weten wie straks de verantwoordelijkheid neemt als premier, mocht die partij de grootste worden. Hoezo transparant? De leider van NSC wordt niettemin vereerd als een heilige, terwijl de meest overtuigende lijsttrekker op 23 november aan het graf van het CDA dreigt te staan. Als ik een kiezer van het midden was, wist ik het wel: Henri Bontenbal begrijp ik tenminste. Of moet je een leider eigenlijk helemaal niet begrijpen om hem te kunnen vereren?

Paradox nummer 3: Aan de randen van Europa woeden diverse oorlogen die gemakkelijk naar ons eigen grondgebied kunnen overslaan. Het jaar 2023 heeft veel weg

van 1914. Nogal paradoxaal is dan dat de oude internationaal ervaren leider Mark Rutte wordt afgeserveerd, ook door zijn eigen partij, alsof hij nergens meer voor deugt of heeft gedeugd. En ondertussen staat de enige leider met de vereiste ervaring die wel campagne voert er zwakker voor dan zijn onervaren concurrenten. Sterker nog: als Frans Timmermans naar internationaal overleg van sociaaldemocratische leiders in Spanje gaat, onder wie een aantal regeringsleiders, wordt hem dat kwalijk genomen. Alsof hij is gaan spijbelen. Je moet soms blijkbaar behoorlijk oud worden voordat je beseft er nog steeds niets van te hebben begrepen.”

2 Frank Ankersmit, rechtsfilosoof, emeritus-hoogleraar

“Het opmerkelijkste is dat de campagne weinig opmerkelijks liet zien. Dat de VVD na het deerniswekkende gemodder van Rutte toch weer de grootste zou worden, was te verwachten. Dit is een door en door conservatief land. Nu het CDA is weggefallen, is de VVD voor rechts weer de meest reële optie. Vooral omdat mevrouw Yesilgöz ervoor zorgde dat rechts van de VVD geen gaten vielen. Het samengaan van links en groen was te voorzien, en ook dat Omtzigt de zaak op de kop zette en de BBB decimeerde. Wat mij teleurstelde is dat Omtzigt, wanneer het pistool hem op de borst wordt gezet, naar rechts afzwaait. Ik zag in hem een hervormer van ons politieke bestel. Zijn boek en zijn Thorbeckelezing wekten die verwachting. Hervorming over rechts is een contradictio in terminis. Dat kan alleen over links. Maar dat zit er niet in. Zijn CDA-wortels zijn te sterk.

Na de Tweede Grote Vergadering van de Staten-Generaal in 1716/1717 was de conclusie: Ze dronken

Frank Ankersmit

een glas, ze deden een plas en lieten alles zoals het was. Hoe Nederlands! Zo ook nu weer. In Nederland verandert pas iets als het buitenland ingrijpt: Bourgondië,

Spanje, Duitsland 1 (Willem van Nassau), Frankrijk, Duitsland 2 (Thorbecke). Enschede ligt wel heel ver van Den Haag, maar toch nog net niet over de grens. Tsja.”

3 Huib Scheurs, oud-directeur Paradiso en De Groene Amsterdammer

“Ik miste waardigheid. Dilan Yesilgöz boksend met een bekende kickbokser, lijsttrekkers die in de campagne voorop lopen in een demonstratie. Ik kreeg een hekel aan zulke filmpjes. Opmerkelijk dat klimaat en Europa de kiezers niet leken te interesseren, wel asiel, gezondheid en wonen.

Wie kwamen als ‘echt’ over?

Huib Scheurs

Waarmee ik bedoel: geloofwaardig als persoon, met aandacht voor wat ik als gewoon herken en waarin ik mij kan verplaatsen, niet per se hoe ze hun standpunten verwoorden. Voor wat het waard is dan, in volgorde: Caroline van der Plas, Pieter Omtzigt, Geert Wilders, Lilian Marjijnissen, Dilan Yesilgöz, Frans Timmermans. Van der Plas maakte vaak fouten, maar ik bleef haar vertrouwen en sympathie vinden. Omtzigt bleef stoïcijns, ging zijn eigen gang en trok zich nergens iets van aan, ook niet van het gezeur dat hij duidelijk moest zijn over het premierschap. De sympathie voor Timmermans leek in de campagne almaar minder te worden.”

4 Bert van den Braak, hoogleraar parlementaire geschiedenis

“Opvallend waren de strategische bewegingen: de VVD flirtte even met de PVV, de PVV poogde *regierungsfähig* te worden, Timmermans en Omtzigt gingen ‘omzichtig’ met elkaar om. Meer dan voorheen zijn partijen zich er kennelijk van bewust dat ze wellicht niet-wenselijke coalitiepartners nodig hebben. Door de houding van Omtzigt werd de premierskwesie schimmiger dan ooit: een spel met een onbekende kaart. Allemaal tekenen van de toegenomen complexiteit van de politiek, ook door

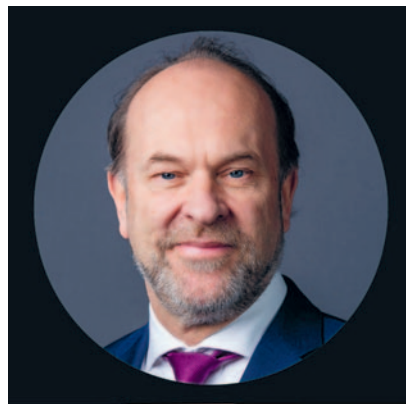

Bert van den Braak

de reeds vaststaande verhoudingen in de Eerste Kamer. Positief was de constructievere houding van de lijsttrekkers en dat er grotere fracties in de Tweede Kamer komen.”

5 Bert Blase, oprichter Code Oranje

“Wat mij het meest opviel, is dat als Pieter Omtzigt bescheiden mogelijke veranderingen in ons politieke bestel benoemt, zoals de vorming van een minderheidskabinet en het kiezen van een minister-president op basis van de uitslag van de formatie, de traditionele partijen en media daar zo heftig behoudend en afwijzend op reageren. Ze houden blijkbaar erg vast aan oude ge-

Bert Blase

woonten en gebruiken, hoewel zij dat van zichzelf niet vinden.”

6 Maarten van Rossem, historicus, televisie-persoonlijkheid

“In de allereerste plaats is dit een totaal overbodige verkiezing na een totaal overbodige, op een *minor issue* met opzet geschapen kabinetscrisis. De VVD dacht kennelijk: zo kunnen we D66 een kopje kleiner maken. Of, dat is ook mogelijk: dit is het moment om Rutte kwijt te raken. In die na-reizigers van asielzoekers hadden ze daarvoor een punt, al zijn dat er in de praktijk maar heel weinig. Met die strategie hebben ze Nederland opgezadeld met twee jaar waarin geen beleid

wordt gemaakt – en dat na al een idioot lange kabinetsformatie waarin ook alles stil lag.

De VVD heeft enorm veel elende aangericht, met ook de PvdA, ja, en ik weet nu niet meer waarop ik moet stemmen. Die hele partij van Omtzigt is één grote aanklacht tegen het VVD-beleid. Maar dan zie je meteen hoe hysterisch de kiezers zijn, want die VVD, die dertien jaar lang alles verpest heeft, staat nu weer hoog in de peilingen. En Caroline van der Plas, een jaar terug nog triomferend in alle provincies, handhaaft zich moeizaam. Elke keer weer treedt een nieuwe messias aan om het land te redden, met steeds weer hetzelfde circus. Die Omtzigt staat rechts van het midden – hij wil zelfs met JA'21, zoals de VVD met de PVV wil – en zo zie je dat de strategie van de VVD toch weer slaagt.

Ik begrijp niet waarom die toeslagen- en andere schandalen in de campagne zo weinig aandacht

Maarten van Rossem

meer kregen, en vooral ook de verhalen daarover. Vijftien, twintig jaar lang hebben colleges van staat gewaarschuwd tegen al deze maatregelen, maar het kabinet trok zich er niets van aan. Het was ‘een afwegingsproces’, zegt Rutte dan. Die getuigenis van Henk Kamp was toch verbijsterend? Die man zou in de Sovjet-Unie een hoge onderscheiding hebben gekregen!

Het politieke nieuws is tegelijk ergerlijk en lachwekkend. Ik heb het begin van het VVD-verkiezingsprogramma gelezen: tergende onzin! Al die Verlossers zijn een komische optocht en van Omtzigt ben ik minder onder de indruk dan de meesten. Dat hele idee van een heil-land valt verkeerd.”

7 Prem Radhakishun, radiopresentator, voormalig kandidaat-lijsttrekker PvdA/GL “Het was oude wijn in nieuwe zakken. Wat een opluchting dat Pieter Omtzigt meedeed, hij ontmaskerde bij *Op1* Sven Kockelman en Fidan Ekiz als sensatiebeluste roddelaars en liet zien wat een verwerpelijk

Prem Radhakishun

onderkruispel van de macht Mariëlle Tweebeeke van *Nieuwsuur* is: arrogant, onwetend en beschuldigend op basis van onjuiste feiten. Weer een programma van de Narcistische Onnozele Subsidievreters (NOS), die opnieuw bewezen loopjongen en paljassen van de macht te zijn: geen aandacht voor partijen als LEF, Piratenpartij, Splinter, Liber-taire Partij. Nu de SP met haar zorgcentrum in Oss aantoonde hoe het anders kan, wordt deze partij door de kapitalisten doodgeknuffeld. Frans Timmermans voerde een campagne van twintig jaar geleden en heeft duidelijk geen kennis van andere dan milieudossiers.”

8 Henk te Velde, historicus, hoogleraar

“Het opmerkelijkst is dat succesvolle nieuwkomers nu niet van de flanken komen, maar uit het centrum, als afsplitsingen van het CDA. De neergang van BBB in de peilingen begon toen Van der Plas in zee ging met Mona Keijzer, van de populistische rechttervleugel van het CDA, en zich omringde met (half) mislukte rechtse Kamerleden. Met haar verhaal over *naoberschap* krijgt ze terug op een communautair CDA-verhaal. Omtzigts pleidooien wijzen in dezelfde richting. De belangrijkste kwestie waarmee hij veel aanhang kan verwerven en coalities kan aangaan, is dat het bestuur faalt. Dat thema is veelbelovender dan zijn weinig

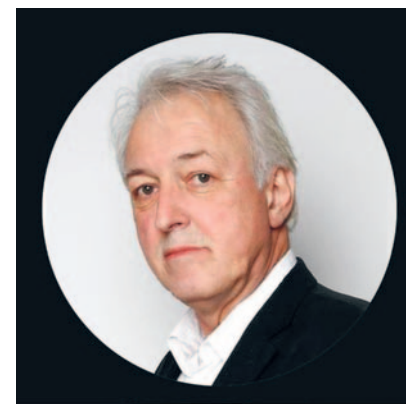

Henk te Velde

vernieuwende program en waarop commentatoren zich blindstaren: het is niet zijn *unique selling point*, met dat program alleen komt hij niet ver. Hopelijk kan hij de patstelling tussen onmachtige bestuurders en onmachtige roepers aan de zijlijn doorbreken, maar dat lukt niet als de coalitie in bijna de oude samenstelling doorgaat.”

9 Hans Goslinga, politiek commentator Trouw

Het opmerkelijkst: het ontregelende optreden van Omtzigt die niet meeging in de door de media aange-wakkerde *horse race* naar het Torentje. Daardoor werd de cam-

Hans Goslinga

pagne vlak en saai, in lijn met zijn streven ons ontspoorde politieke bestel *back to basics* te voeren.

10 Piet de Rooy, historicus, emeritus-hoogleraar

“Wat mij het meest verbaast, is dat de campagne mij helemaal niet boeide. Een vreemde ervaring, want in principe interesseert politiek mij; soms schrijf ik erover. Wat is de verklaring voor mijn vermijdingsgedrag? Soms dacht ik aan Erich Wichman, die in 1921 met een bord door Amsterdam liep: ‘Stem niet, lees Goethe.’ Twee slechte adviezen, maar toch...

Het komt doordat verkiezingen in Nederland wonderlijk zijn. We kiezen voor de Tweede Kamer mensen die ons vertegenwoordigen, maar met die vertegenwoordiging is iets raars aan de hand: onduidelijk is of ze ons vertegenwoordigen bij of tegenover een zittende regering, dan wel ons vertegenwoordigen door samen een afspiegeling te zijn van de bevolking. In het eerste geval zijn het advocaten voor ons, in het tweede geval van ons. In het eerste geval moeten ze in een campagne praten over ‘de inhoud’, in het tweede moeten ze laten zien ‘gewoon’ te zijn en verkiesbaar op basis van hun diepmenselijke kwaliteiten, waarbij de vermaledijde inhoud er niet veel toe doet.

Het komt doordat verkiezingen in Nederland wonderlijk zijn. We kiezen voor de Tweede Kamer mensen die ons vertegenwoordigen, maar met die vertegenwoordiging is iets raars aan de hand: onduidelijk is of ze ons vertegenwoordigen bij of tegenover een zittende regering, dan wel ons vertegenwoordigen door samen een afspiegeling te zijn van de bevolking. In het eerste geval zijn het advocaten voor ons, in het tweede geval van ons. In het eerste geval moeten ze in een campagne praten over ‘de inhoud’, in het tweede moeten ze laten zien ‘gewoon’ te zijn en verkiesbaar op basis van hun diepmenselijke kwaliteiten, waarbij de vermaledijde inhoud er niet veel toe doet.

Piet de Rooy

Bovendien vertonen onze verkiezingen een tweede dubbelkarakter. We kiezen formeel de Tweede Kamer, maar daar volgt een kabinetsformatie op. Die werd er de laatste jaren niet eenvoudiger op en vergt het deelnemen van steeds meer partijen. Daardoor zijn we gedwongen een ingewikkelde keuze te maken: stemmen we op een partij die ons na aan het hart ligt, of kiezen we strategisch om deelname van een partij aan een kabinet te bevorderen? In dat licht zou het drastisch verminderen van het aantal partijen goed zijn. Dan verdwijnen veel partijtjes die functioneren als spiegeltjes van een bescheiden achterban, maar geen indruk maken als controleurs van de over ons gestelden. Bij minder partijen neemt de kans toe dat we kunnen kiezen over het te voeren beleid.

Resteert de hinderlijke gedachte dat het niet veel uitmaakt. Een kleine meerderheid van het Nederlandse electoraat is al decennia rechts. De oude opvatting van de katholieke Aalberse geldt nog: links krijgt alleen een kans als rechts er onderling niet uitkomt. Uit onderzoek van Wim Bolhuis, *Elke formatie faalt*, blijkt voortdurend dat de regeerakkoorden tussen 1986 en 2017 heel anders uitpakten dan in de verkiezingscampagne door de partijen was beloofd. Met name de middenklasse is aanhoudend tekortgedaan en even aanhoudend is het bedrijfsleven begunstigd. Bolhuis heeft het bloedig nagerekend. Dat nu elke partij het heeft over bestaanszekerheid, wijst op het beseft dat de middenklasse eindelijk is gaan piepen, terwijl het bedrijfsleven vreest dat het zwaarder wordt aangeslagen – waarop een fameus diner werd georganiseerd door Cor van Zadelhoff, met een welgevulde verkiezingskas voor de VVD het resultaat.

De campagne lijkt een oppervlakkig spektakel. Het advies van Wichmann sla ik in de wind. Het rode potloodje, het onhanteerbare bijet, de serieuze lieden die het stembureau bemensen: ik zou ze niet willen missen. Mijn stem bepaal ik niet op grond van wat beloofd wordt, maar op wat in de afgelopen periode gedaan is.”

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

De rijstvelden van oom Bertus

door PETER SMIT

De familie van mijn ouders was groot. Beiden kwamen uit een gezin van tien of meer kinderen en van moeders kant waren de meeste ooms en tantes na hun huwelijk in de omgeving blijven wonen. Met als gevolg dat er begin jaren zestig op de verjaardag van mijn moeder om zeven uur 's avonds een hele rij fietseren op het erf stond. De ooms en tantes zaten binnen, waar de kachel brandde. De stoelen waren voor hen, wij kinderen zaten op de vloer, rond een schaal doppinda's. Onderling praten deden wij niet. Daarvoor waren de gesprekken die aan tafel gevoerd werden, veel te interessant.

“Hebben jullie het al gehoord? Nu zijn we Nieuw-Guinea ook nog kwijt.” Oom Jos hief zijn handen en schudde zijn hoofd. “Een van de laatste witte plekken op de wereldkaart,” voegde oom Cor toe. “Nieuw-Guinea? Daar wonen toch die gasten die Rockefeller hebben opgegeten? Ze zagen er geen been in om zijn armen af te kluiven.” “Bertus, hou op. Er zijn kinderen bij.” Tante Tiny keek haar man streng aan. “Dat zei iemand op mijn werk,” zei oom Bertus. “Maar goed, ik zeg al niks meer.” Het gesprek aan tafel ging verder. Zonder oom Bertus, die zich half naar ons toe draaide en nukkig voor zich uit keek. Wij dopten pinda's en wachtten af.

“Ik ben niet in Nieuw-Guinea geweest,” zei hij even later. “Eerlijk waar niet. Maar wel in Indonesië. Ik moest op voor mijn nummer. Cor was de oudste, die heeft in de Grebbelinie gediend. Die zat daar toen de oorlog begon. Na de oorlog dacht dat ik goed wegwkwam, maar toen moest ik mij opeens melden. En een half jaar later zat ik in Indonesië. Prachtig was het daar. Altijd zon, altijd blauwe lucht. Prachtige bomen en planten, die schoten er zomaar uit de grond. En prachtige vogels. Net zebra's, maar dan tien keer groter. Maar ja, we hadden niks te

Wat ook heel mooi was...

FOTO PIXABAY

doen. Dus we verveelden ons dood. En dan vingen we 's middags soms een rat. Die stopten we in een kooitje en wachtten we tot het donker werd. Dan zag je een sterrenhemel, prachtig, veel mooier dan hier. En dan dompelden we het kooitje met die rat in de petroleum. Dat staken we aan en zetten het kooitje open. En dan rende die brandende rat de rijstvelden in, zodat die ook in brand vlogen. Prachtig gezicht was dat: die sterrenhemel en dan al die vlammen, geel en rood! Het mooiste wat ik ooit heb gezien. Weten jullie wat ook heel mooi was? Dat waren de Indonesische vrouwen. Die ...”

“Bertus, nu ophouden! Het zijn kinderen!” Tante Tiny klonk scherp. Oom Bertus stotke, keek even opzij en knikte gelaten. “Nou, goed dan. Ik zeg al niks meer.”

Peter Smit (1952) is journalist en schrijver.

Lopen tijdens het bidden

door MONICA METZ

Kwam het doordat mijn oudere broer zich twee jaar eerder op onze lagere school zo misdragen had, dat ik als zoveelste telg Metz merkte al gebrandmerkt te zijn nog voordat ik bij juf Wackl in de klas kwam? Of kwam het doordat juf Wackl zo'n schijnheilige kwezel was? In elk geval vertelde ik mijn vriendinnetje toen we naar school fietsten, dat ik van plan was die dag tijdens het bidden te gaan lopen.

Binnen een mum van tijd wisten al mijn klasgenoten wat er te gebeuren stond. Hun gefluister bij de kapstokken maakte mij plotseling zenuwachtig. Sommigen kwamen vragen of ik het écht ging doen. Door hun gluren naar mij kreeg het plan een omvang waar ik zelf van schrok. Nooit eerder had ik in het centrum van de belangstelling gestaan. Waarom blezen ze mijn idee

zo op? Zij vonden het veel belangrijker dan ik het vond. Dat maakte mij onzeker. Moest ik het plan laten varen? Maar daar klonk de bel al...

Ons lokaal liep vol, iedereen ging zitten. Juf Wackl noteerde de absentes, stond op, ging midden voor de klas staan en vouwde haar handen. Juist toen ze ‘Laat ons bidden’ wilde zeggen, zag ze hoe de braafste jongen van de klas achterstevoren in zijn bank zat. Dat hij met een ongelovige blik naar mij, in de achterste bank, staarde, kon zij niet zien. Ik dacht: kijk voor je, zak! Op deze manier vestig je de aandacht op mij. Straks voelt ze, door jouw ongehoorzaamheid, de spanning die in het lokaal hangt.

Juf riep het heilig boontje tot de orde. Boontje draaide zijn hoofd terug en vouwde zijn handen. “Laat ons bidden. Allerheiligste Vader die voor ons Uw eniggeboren Zoon...” Ik omkleemde het schuine schrijfbord van mijn bank,

verhief mijn zitvlak en zette zonder het plankier van de bank te laten kraken muisstil een voet in het gangpad tussen de rijen, plantte mijn andere voet ernaast en richtte mij op. Tijd om naar mijn klasgenoten te kijken had ik niet; ik moest het gezicht van de juf in de gaten houden. Ik deed een stapje naar voren en nog een. Ik kon nog wel iets verder lopen, want ik wist hoe lang Wackl ongeveer bad. Om niet over de schooltassen te struikelen, keek ik naar de vloer – en merkte toen ineens dat het al een tijdje stil was. Toch had ik geen ‘amen’ horen zeggen.

Ik tilde mijn hoofd op. Ze keek mij aan. Mijn eerste gedachte was: jij gluurt dus ook tijdens het bidden. Haar gezicht leek een masker. Nog steeds hield ze haar handen gevouwen. Ik durfde mijn blik niet van haar af te wenden en voelde tegelijkertijd alle klasgenoten roerloos naar mij kijken. Zonder geluid

te maken liep ik achteruit, schoof geruisloos mijn bank weer in, vouwde mijn handen en sloot mijn ogen. Wackl bad verder alsof er geen onderbreking was geweest.

Na het ‘amen’ bleef ze mij lang aanzien en zei toen met een stem waar alle melodie uit was: “Monica Metz, nu kan ik jou nooit meer vertrouwen.” Dat deed geen pijn. Ze vertrouwde mij toch al nooit. Winst voor mij dus, want hoewel godslasterlijk slecht, kreeg ik geen straf. Toch moet ook zij voldoening hebben gevoeld. De vloek die op onze familie rustte, was immers door mij opnieuw bevestigd!

Monica Metz (1941) was juf en publiceerde diverse bundels.

Warme teksten! Geen ironie, geen cynisme!

door JACQUES KLÖTERS

Willeke Alberti had me gevraagd om bij haar langs te komen, want ze zou een grote show doen in Carré en wilde hulp bij de tussenteksten. Ik kende haar niet persoonlijk en was toch wel een tikje gespannen toen ik in Blaricum bij de voordeur stond. Hoe zou ze in het echt zijn? Ze was al zo lang bekend, misschien was ze wel een heel gemaakte, onechte persoonlijkheid. Een zingende buitenkant.

Nou, zo niet Willeke. Ze was enorm lief en ik moest moeite doen niet stante pede verliefd op haar te worden. Het onschuldige blonde meisje uit mijn jongensjaren was nu een mooie rijpe vrouw met kinderen en kleinkinderen en exen en een secretaresse. Een vrouw die geleefd had en daarover wilde zingen.

Ze wilde het hebben over de mannen achter haar liedjes, mannen die haar carrière hadden be-

paald. Jack Bulterman beschouwde haar als zijn dochter, hij had zelf geen kinderen, zij zei ome Jack tegen hem en beseft dat ze hem verdriet moet hebben gedaan toen ze met andere, jongere mensen ging werken.

Omdat haar vader een groot man was in de muziekwereld, kende ze ook al die artiesten van vroeger; het waren allemaal omes en tantes van haar geweest. Dorus, Tom Manders, was ook zo'n vaderlijk type. Een warm mens. En het was heus niet allemaal onzin wat hij zong, herinner je je *De krokus en de hyacinth*? Dat was een lied over rassendiscriminatie!

Willeke vertelde ook over Gerit den Braber, die verschillende hits voor haar had geschreven. Een grote, aimabele man. Nee, knap was hij niet, met dat oog dat van je wegkeek, maar hij was zo aardig dat hij niet lelijk meer was. Niemand had zo goed op haar geschreven als hij, warme teksten. *Dag*

huis, dag oude woning... De glimlach van een kind... Ik noteerde: ‘Willeke – warme teksten! geen ironie! geen cynisme, geen slimme grappen, eenvoudig en hartelijkheid.’

Ik vroeg naar haar jeugd en we bleken in dezelfde tijd in dezelfde bioscopen gezeten te hebben. Maar zij ging naar romantische films met Doris Day en Esther Williams en zo, ze deed die sterren ook meteen thuis na. Ik ging met mijn vriendjes naar knokfilms van Eddy Constantine, en na afloop hielden we voor de Rialto hele schijngevechten. Willeke zag liever films waar ze om kon huilen. *The Champ* had ze vijf keer gezien, en nog erger was *Alleen op de wereld*.

Was je wel eens jaloers? vroeg ik. Nou, jaloezie vond ze een vreselijke eigenschap, die voortkomt uit onzekerheid en onmacht. Maarr... ze moest eerlijk bekennen dat ze soms jaloers was geweest op Liesbeth List, omdat die zo dicht bij Ramses Shaffy stond,

en ja, dat was toch wel... laten we zeggen: een interessante man.

Ik kwam zelf uit de cabaretwereld en het kostte me geen moeite iets negatiefs te zeggen over iets of iemand. Maar zij had alleen maar positieve teksten. Her en der lagen wat boeken over spiritualiteit en zelfhulp. Zou ze mediteren? “Loop even mee,” zei ze, “dan laat ik je wat zien.” Ze bleek een zwembad in huis te hebben. Ik had ineens zin er samen met haar in te duiken. Maar ik nam afscheid en zei dat ik mijn aantekeningen ging uitwerken. Buiten kwam ik Søren Lerby tegen, die nog groter en indrukwekkender was dan ik dacht.

Jacques Klöters (1946) is cabaretier, publicist en presentator van radioprogramma De Sandwich.

Zeehond in de Auvergne

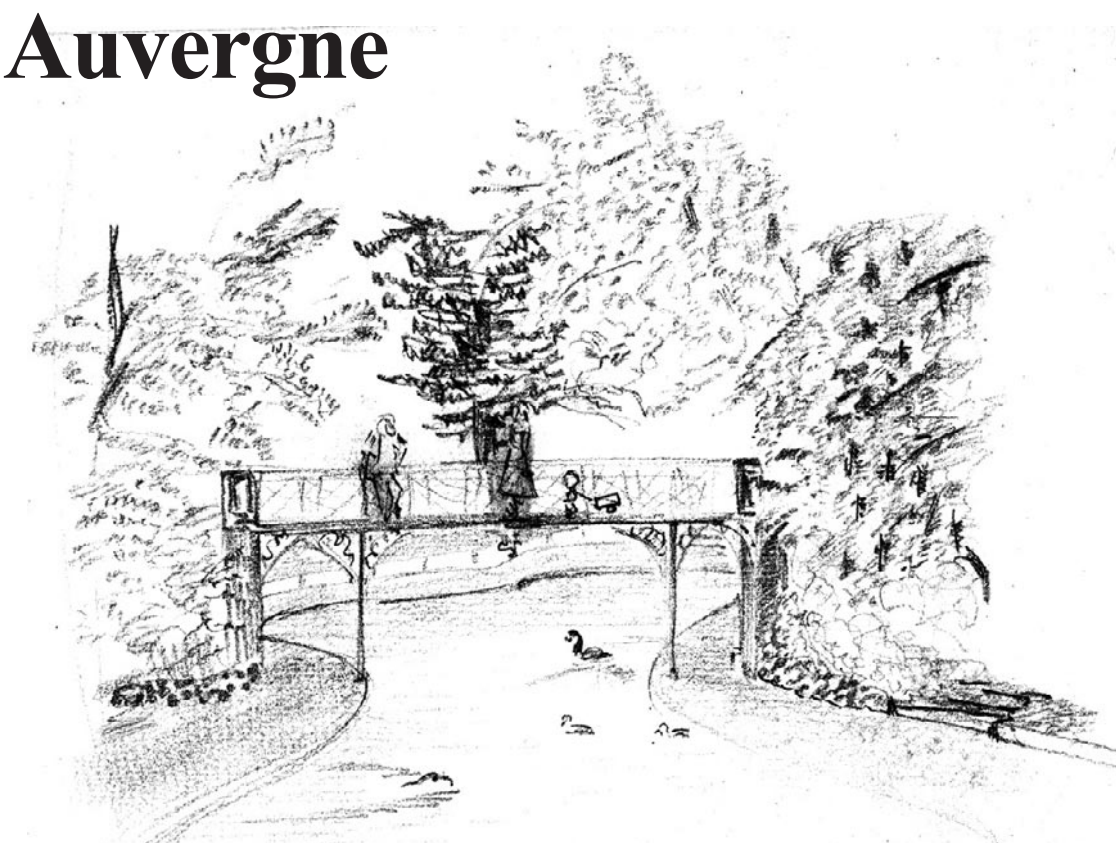
door SIEBRECHT VAN DER SPOEL

Het reisdoel Auvergne was gekozen om wat van de oude Romeinse geschiedenis van het gebied en van het vulkanisme op te steken. Met Caesars *De Bello Gallico* in de hand was het gelukt de bestorming van het Plateau van Gergovië te reconstrueren. Al wandelend waren we veel ‘Puy de...’ tegengekomen, dus vulkanen en basaltformaties. We hadden ook het betrekkelijke geluk gehad op een middag *La Grande Boucle* ofwel de Tour de France voorbij te zien komen. Die avond hadden we tijdens het eten een weinig esthetisch uitzicht op de blote kuit van een van de wielersploegen die een terras hoger zaten. Alles ging dus naar verwachting.

Wat we absoluut niet hadden verwacht, was dat we midden in Frankrijk tussen de gortdroge vulkanen een zeehond zouden tegenkomen. In volkomen vrijheid waggelde het beest over de straat in Jardin Lecoq, ik kon mijn ogen niet geloven. Natuurlijk, zeehonden kun je in zoet water houden, dat gebeurt in veel dierentuinen, maar hoe kon dit beest hier in vrijheid leven, wat zou hij eten? Het zeehondje bleef me lange tijd bezighouden. Zou het ergens zijn ontsnapt? Ik kwam er niet uit. Toidat ik een artikel van Arnaud Vernet in *La Montagne* uit 2014 in handen kreeg met een echte Franse historie over de zeehond Banquise, de lieveling van Clermont-Ferrand.

Het verhaal luidt als volgt. In de strenge winter van 1954 werden in Boulogne-sur-Mer twee monniksrob puppy's tussen het ijs opgevisst. Visboer Tracez was zo geroerd dat hij de beestjes naar Clermont-Ferrand haalde. Eentje stierf vrij spoedig, het andere verzorgde hij tot 1960 in zijn winkel. Daarna schonk hij de monniksrob aan de gemeente, die het dier in de Jardin Lecoq huisvestte tot diens overlijden in 1971.

Echter: de winter van 1954 was niet uitzonderlijk streng, de monniksrob komt niet voor in

Zeehondje met eenden en een zwaan in Jardin Lecoq, Clermont-Ferrand. TEKENING SIEBRECHT VAN DER SPOEL

Noord-Frankrijk, en de zeehond die ik in de Jardin zag was veel te klein voor een monniksrob. Het leek me meer een donker soort Baikalrob.

In 2019 publiceerde Vernet het artikel nog een keer, zonder verwijzing naar het eerdere stuk. Bovendien was de monniksrob twee keer zo zwaar geworden, stierf hij drie jaar eerder en was hij niet afkomstig uit Noord-Frankrijk, maar uit Algerije. Maar waarom zou je een zeehond uit Algerije de naam Banquise (pakij's of ijsschots) geven? Of lag er echt ijs voor de kust van Algerije? *Hélas monsieur*, ook deze tweede publicatie kwam uit de dikke duim van Vernet.

Ik houd het erop dat ik in 1964 een Baikalrob heb gezien in de vijver van Jardin Lecoq,

maar dat is een beschermd diersoort. Niet iets om trots op te zijn, dus misschien verzon Vernet die mooie verhalen om de waarheid te camoufleren. Jammer is wel dat ik slechts het kopje van de zeehond tekende, zodat ik nu geen bewijs heb dat het echt om een Baikalrob ging.

Siebrecht van der Spoel (1935) is bioloog en was hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

O, Jeruzalem

FOTO JAMES KIRKPATRICK

Jeruzalem, voor alle monotheïsmen dé heilige stad, is sinds 7 oktober meer dan ooit het centrum van angst, wantrouwen en spanning. Mark Blaisse bezocht haar de laatste twintig jaar een aantal malen. Ook vóór de aanval van Hamas zinderde het er al van de hevige fricties en tegenstellingen. Maar hier en daar was ook nog een sprankje hoop.

door MARK BLAISSE

Wie nog nooit in Jeruzalem is geweest, stelt zich een inspirerende, historische stad voor. Wierook en gebedsstilte, monniken bij de tombe van Jezus, tempels rond het graf van David, minaretten en moskeeën op de plaatsen waar Mohammed de stad bezocht. Poëzie, meditatie, rust. Wandelingen door een heilig museum. De gidsen van Jeruzalem zouden ongetwijfeld verhalen van stenen en symbolen, van schoonheid en troost.

Maar nee. Bedevaartsoorden zoals Lourdes en Assisi zijn bestemmingen voor pelgrims die geloven in dezelfde god. Daar is geen plaats voor agressie, politiek of spanningen. Hoe anders is het in Jeruzalem, een stad als een strakgespannen snaar, waar elke misstap wordt afgestraft. Een terloopse opmerking over deze of gene gemeenschap, een woord van kritiek over het bestuur, een gewone vraag over de vreugde van het leven op een heilige plaats – het wordt alle-

maal met argwaan beluisterd, door zowel joodse, islamitische als christelijke bewoners. In Jeruzalem weet niemand wat waar is en wat niet, maar alles is er waar te maken. Elk verhaal kent zijn tegenovergestelde versie. Wie in de heilige stad is geboren, wil er eigenlijk nooit meer weg. Elke steen wordt gehaat, elke steen bemind. Je wordt er schizofreen en vindt dat normaal. Je bent dag in dag uit bang en vindt dat je dan pas echt leeft.

Jeruzalem is van iedereen en niemand. Elk individu dat zich verbonden voelt met de stad, is bereid ervoor te sterven, zo veel symboliek valt er te verliezen, zo veel eer te behalen. Arabieren noemen de plaats al-Quds, de Heilige Stad. Christenen en joden hebben het over hún Jeruzalem. Er is geen stadsnaam met zo veel lading. God speelt in Jeruzalem al lang geen hoofdrol meer. De strijd van vandaag is er een om vierkante meters die te verdelen zijn tussen de gemeenschappen; concurrerende religieuze overtuigingen worden hooguit voor landje veroveren ingezet. Jeruzalem is een concept, een lappendeken van culturen, verhalen, leugens, mythen. Op één vierkante kilometer maken drie verschillende christelijke sekten ruzie. Over Jezus' geboortedatum wordt strijd gevoerd: is het 24 december, 7 of toch 19 januari? Christus is op verschillende plaatsen begraven, afhankelijk van de kerk die je aanhangt. Hij is niet alleen gekruisigd, hij is ook nog eens gevierendeeld.

Mijn Jeruzalem is nooit jouw Jeruzalem. Op de markt zijn Palestijnen bevriend met hun joodse buurmannen. In de moskee lopen joden,

christenen ruiken aan de baardharen van Mohammed op de Rots, terwijl moslims zich vergapen aan het graf van de maagd Maria. Je kunt vanuit een drukke bazaarstraat, waar joodse en Arabische kooplieden hun waar aanbieden, de hoek omgaan en terechtkomen in een doodstil middeleeuws steegje van de Armeense wijk. De christelijke buurt is er onzichtbaar en toch zichtbaar gescheiden van de Arabische. Eerder méér bazaar dan minder. Rustig rondwandelen betekent Palestijnse jongetjes van je afhouden die je een rozenkrans willen opdringen. Leven in een stad waar het om idealen gaat betekent ook leven met strijd, dood en angst. In één dag Jeruzalem moet je evenveel emoties verwerken als in één jaar Malmö. 'Wij roepen het geweten van de wereld op. Maar de wereld heeft geen geweten, wij kunnen alleen op onszelf rekenen,' staat op een muur gesprayd.

Jeruzalem is verdeeld langs onwaarschijnlijke grenzen. Het huis van een Palestijn staat op de scheidslijn tussen de joodse en de islamitische wijken. Dat wil zeggen: de grens loopt door zijn huis, ergens tussen de keuken en de eetkamer. Als hij pech heeft en er wordt tijdelijk een verbod uitgevaardigd de scheidslijn over te steken, mag hij officieel niet zijn keuken in. Philip Roth merkte al op: "Er is daar zoveel waanzin dat zelfs niet-joodse schrijvers altijd geïnspireerd zullen blijven."

De muur van de Turkse krijgshoofd Suleiman houdt de oude stad nog steeds bij elkaar, ondanks de spanningen. Zeven openingen zijn er, plus die ene, de Golden Gate, waar de god naar keuze doorheen zal gaan als het uur U heeft geslagen. De Golden Gate ligt onder de

islamitische heiligdommen, de Al-Aqsamoskee en de Koepel op de Rots, maar dat zal geen belemmering vormen. De Messias zal zich van muren noch concurrerende geloven iets aantrekken. Alles zal dan één zijn geworden. Maar er is nog een optie. Jezus zou voor zijn dood de Olijfberg in tweeën hebben gedeeld omdat hij heel goed wist dat er om gevochten zou worden. In zekere zin verwelkomde hij ook niet-volgelingen, die hij respecteerde als mens en dus vrije vestiging gunde.

Wat doe je in Jeruzalem? Op de bazaar zitten in een winkel van een Palestijn die je toevallig ontmoette, en kijken naar zijn handel. Op de bazaar wordt Poolse toeristen een menora in de maag gesplitst door een islamitische verkoper. Hij vraagt eerst hoeveel geld zij in hun tasje hebben en bedenkt vervolgens een prijs. Voor 150 dollar gaat de zevenarmige kandelaar mee naar Warschau. Tawfik lacht in zijn vuistje. Hij haalt munthee en neemt plaats op een poef. Hij heeft zes jaar gezeten omdat hij op een foto stond met een Irakese neef. De Israëlische inlichtingendienst had de neef opgepakt omdat hij lid zou zijn van een terreurgroep. Zes jaar met zeventig mannen op één kamer. Eén douche, één wc. Geen kranten, geen werk. "Daar waren we te trots voor. Bovendien mogen politieke gevangenen niet werken volgens de Geneefse Conventie," zegt hij lachend.

Waarom blijft hij in Jeruzalem wonen? "Omdat de stad van ons is. Ik laat me niet wegjagen door joodse ambtenaren." Ja, hij heeft veel joodse vrienden. Maar ze vertrouwen elkaar nooit. Dat hoort er

gewoon bij. Hij speelt met zijn *marbaha*, gebedskralen, en neemt nog een slok thee. Er komen drie blinde, joodse meisjes binnen. Zij schuifelen tussen de waterpijpen en tapijten en vragen om hulp. Tawfik leidt de handjes van het oudste meisje langs allerhande objecten. Ze zoekt een bewerkte pot uit Bershe'va uit. Hij geeft hem haar cadeau. Dat is ook Jeruzalem. Soms gaan onverwacht deuren open.

Ik huur een houten kruis op wielletjes waarmee ik de Via Dolorosa afloop, net als Jezus, maar dan minder zwaar belast en zonder doornenkranen. Twaalf haltes moet ik langs, bijna een kilometer over onregelmatige keien, bij 35 graden Celsius. Ik zweet en verlang naar een slok water en een witte doek waarmee iemand mijn voorhoofd afveegt. Niemand kijkt van mijn zwoegen op, ik word niet uitgelachen maar ook niet aangemoedigd. De wielletjes zijn niet geolied, het hout snijdt in mijn schouder. Ik kruis (sic) twee andere dragers, maar die hebben voor het echte werk gekozen: geen wielletjes. Wel witte pijen en blote voeten. Wat ben ik slap op m'n Nikes. Ik ga mijn kruistocht steeds meer als boetedoening zien voor begane zonden! De energie stroomt uit me weg. Bij halte tien zet ik mijn kruis even tegen de muur en ga zitten op een sinaasappelkist. Van een straatventer koop ik een flesje water dat smaakt als een verlossing. Ik hou de twee laatste haltes voor gezien en retourneer mijn kruis in ruil voor twintig dollar statiegeld. "U bent geen goeie Jezus," sneert de verhuurder, en hij heeft gelijk.

Terwijl ik op mijn knieën in de kerk van Het Heilige Graf rondkruip om samen met twee Congo-

lese geestelijken de plek aan te kunnen raken waar Jezus is gewassen toen hij van het kruis was gehaald, gaat mijn mobieltje. In één keer is de mystieke sfeer verbroken. Voor mindere overtredingen is hier al bloed gevloeid.

Bij de Damascuspoort vechten de messiassen en jezussen om aandacht in hun witte gewaden. Jaarlijks worden enkele tientallen fanatici opgepakt die menen dat zij Gods gezanten zijn. Vooral de profeet Elyahu is ruim vertegenwoordigd, onder andere bij de *Doomsday Group* uit de Verenigde Staten. Ook vandaag maken een handvol davids en salomons, een enkele Jezus en nog wat ingebeeld heiligen het beeld compleet. Deze afwijking heet intussen het Jeruzalemsyndroom, een kwaal die met name in het Kfar Shaulziekenhuis wordt behandeld. Na een paar uur praten zijn de meeste godsdienstwaanzinnigen wel genezen, waarna zij op het vliegtuig naar huis worden gezet.

De geleerde Dominicaan Jerry O'Connor, die al 32 jaren over de interpretatie van het Nieuwe Testament doceert aan de École Biblique et Archéologique in Oost-Jeruzalem, verwoordt het zo: "Jeruzalem is een stad die leuk is voor correspondenten, omdat zij elke dag met hun naam in de krant kunnen komen. Hier is alles nieuws! De hele wereld let op Israël, op Jeruzalem, het centrum van de mensheid. Terwijl het slechts om stenen gaat – waarvoor 30.000 joden, 30.000 moslims en 30.000 christenen hun leven hebben gelaten. Deze stad is domweg de spiegel van onze tijd, van ons, mensen." O'Connor gaat weer aan zijn bureau zitten. Studeren vindt hij mooi. Jeruzalem vindt hij een hel.

In Hillel Street bevindt zich restaurant Gilly's. Je kunt er Frans eten en er is zelfs Franse wijn, maar wat opvalt zijn de varkentjes aan de muur. Overstekende, parende, zwemmende en pijprokende varkens, om aan te geven dat het etablissement beslist niet koosjer is. Er wordt geen varken geserveerd en het zit er vol keurige joden. "Die biggen zijn gewoon een statement tegen de hysterie van deze stad," zegt stamgast Dan Birron. Hij is bijna twee meter lang, draagt een uitgezakte spijkerbroek onder een leren jack en veegt regelmatig zijn grijze krullen uit het gezicht.

Birron is een hoogst uitzonderlijke bewoner van Jeruzalem. Niets maakt hem bang, niets irriteert hem. Leven en laten leven is zijn motto, en dat doet hij met een sigaret in de mond, rondscheurend in een oude Peugeot. Hij is zestig en heeft zo'n zeven oorlogen meegeemaakt. Nou en? Birron is vrolijk geboren en heeft een Israëlische folkloriegroep onder zijn hoede waarmee hij de wereld rondtrekt. Zelf speelt hij accordeon. Overdag is hij regisseur bij de televisie, standplaats Jeruzalem. Altijd wat loos. "Ik ben nog nooit met discriminatie in aanraking gekomen. Of misschien hoor ik het niet. Als je vriendelijk doet, zijn de mensen ook vriendelijk tegen jou. Bovendien zijn ze een beetje bang voor mijn lengte en mijn haar, dus dat helpt. Voordat ze rotjood tegen mij zeggen, denken ze wel twee keer na." Hij lacht om zijn eigen woordkeus. "Ik mag dat zeggen."

De voormalige Russische wijk is één grote bar. Stampende muziek, portiers, loslopende meisjes, bier en wijn.

Onder een neonbord van Heineken wordt door een paar Amerikaanse studenten de strategie van de avond doorgenomen. Het is niet warm, maar de jongens dragen alleen een T-shirt en een baseballcap. In café Cannabis ruikt het vanzelfsprekend naar weed. Bij Glasnost moet het nog druk worden. Drie Ethiopische schoonheden flusteren wat in het oor van hun al even zwarte vriend, die ook 's avonds een keppeltje draagt. Joodse meisjes zoenen met Palestijnse jongens. Maar ze zullen nooit met elkaar trouwen.

Ronny werkt bij de televisie. Zij heeft haar hele leven in Jeruzalem gewoond, maar ze moest van zichzelf even weg. "In Tel Aviv is het leven oppervlakkiger en materialistischer, maar er is in elk geval minder emotie. En toch denk ik elke dag aan terugkeren." We zitten in een Italiaans restaurant. Zij heeft, zoals iedere Israëlische, twee jaar in het leger doorgebracht; bij de inlichtingendienst, waar de onwaarschijnlijkste scenario's werden bedacht voor 'noodgevallen'. Twee jaar waarin iedereen gelijk is. "Dat is het cement van onze samenleving. In dienst leer je elkaar kennen en later, als reservist, zie je elkaar weer. Je leeft even simpel en onder dezelfde spanning. Je versmelt tot een geheel dat je nooit meer loslaat. Dat is de kracht van Israël en ook van Jeruzalem." Ze concludeert: "Ik zou wel een Israël wenssen waar we ons niet hoeven te schamen. Want we doen het toch niet goed met z'n allen: we zijn even onredelijk tegen de Palestijnen als de wereld altijd tegen de joden is geweest. Daar ben ik niet trots op."

Bruckner door Ferry Beraton.

Anton Bruckner: leven voor en na de dood

Het Koninklijk Concertgebouworkest begint aan een unieke cyclus met de negen symfonieën van Anton Bruckner. Op 4 september 2024 is het tweehonderd jaar geleden dat hij werd geboren. Binnen anderhalf jaar klinken de symfonieën onder negen verschillende dirigenten. De componist was een uitzonderlijke man, zijn muziek doorbrak alle conventies, zijn obsessie met de dood grensde aan necrofilie.

door KASPER JANSEN

Toen de componist Anton Bruckner zondag 11 oktober 1896 om half vier 's middags in het Bevedere in Wenen overleed, kwam de hele muzikale wereld – op aarde en in de hemel – in beweging om eer te bewijzen aan de *Musikant Gottes*.

Boven de wolken formeerde zich, zoals Otto Böhlér op een geknipte silhouetprent liet zien, een stoet van eerder overleden componisten om hem in hun midden te begroeten. Bruckner was overweldigd, een engeltje moest hem naar voren trekken. Vooraan stonden Liszt en Wagner, beiden nog

Bruckners preoccupatie met de dood grensde aan necrofilie

niet zo lang in de hemel. Op de achtergrond speelde Bach op het orgel. Bruckner zelf was immers zijn leven lang organist geweest in het klooster Sankt Florian bij Linz. Hij was daarmee internationaal beroemd en hij concerteerde

Bruckner, geheel links, wordt in de hemel begroet door Liszt, Wagner, Schubert, Schumann, Weber, Mozart, Beethoven, Gluck, Haydn en Händel. Geheel rechts speelt Bach op het orgel. SILHOUËT DR. OTTO BÖHLER'S SCHATTENBILDER

zelfs in Londen en Parijs.

Anton Bruckner moet zich aan de hemelpoort bij Petrus hebben aangemeld met zijn *Te Deum* onder de arm. Nog bij leven op aarde had hij al aangekondigd dat hij zijn eerbetoen aan God persoonlijk aan hem in de hemel zou overhandigen. "Dan mag ik vast wel blijven."

Zijn leven lang had Bruckner een obsessieve fascinatie voor de dood gehad. Hij was de verpersoonlijking van het adagium 'midden in het leven omringd door de dood'. Na zijn ontvangst in de hemel moet hij zich weer naar de hemelpoort hebben gespoed, om vanuit de hoogte te zien hoe men daar beneden handelde met zijn stoffelijk overschot. Bruckner was altijd zeer geïnteresseerd geweest in wat er na de dood gebeurt met het menselijk lichaam. De enige foto van zijn moeder was die op haar sterfbed.

Bruckners preoccupatie met de dood grensde aan necrofilie. Jarenlang probeerde hij toestemming te krijgen voor het opgraven van de schedel van een neef. Hij stond vooraan toen in 1888 de graven van Beethoven en Schubert werden geopend. Ze kregen een herbegravenis op een eervolle plaats op het nieuwe Weense Zentralfriedhof bij een gedenk-

steen voor Mozart, wiens graf op Sankt Marx onvindbaar is. Bruckner had de schedel van Schubert opgepakt en die gekust. Hij wilde het lijk van de in Mexico geëxecuteerde keizer Maximilian zien. En hij zag in 1881 vanuit zijn huis de verkoolde resten van de 386 slachtoffers van de rampzalige brand in het Ringtheater na een ongeluk met de gasverlichting. Bruckner overleefde de ramp op wonderbaarlijke wijze. Hij woonde naast het theater, hij had zelfs kaarten voor de voorstelling van Offenbachs opera *Hoffmanns Erzählungen*, maar was er wegens onwelbevinden niet naartoe gegaan. Zijn panische angst voor open vuur, zelfs kaarsen, kwam hij nooit meer te boven.

Voor zijn eigen begravenis had Bruckner in zijn testament gedetailleerde instructies nagelaten. Zijn lichaam moest op eersteklaswijze worden ingespoten met een conserveermiddel en worden bijgezet in een metalen kist. Die kist moest worden geplaatst op een sokkel in de crypte onder zijn orgel in St. Florian. De kist werd afgedekt met een glazen plaat, zodat Bruckner nog enkele jaren zichtbaar bleef.

Een passender en macaberder rustplaats voor Bruckner is ondenkbaar. Tegen de achterwand liggen – ordelijk opgestapeld – de schedels en beenderen van duizen-

den vroegmiddeleeuwse christenen. Ze werden in 1291 opgegraven bij de bouw van het prachtige St. Florian, hoog boven de Donau. In het barokke klooster is ook nog een reconstructie te zien van zijn Weense sterfkamer; zijn sterfbed is daar omgeven door rouwkransen.

Het geval-Bruckner was voer geweest voor Sigmund Freud, die zich tien jaar voor Bruckners dood in Wenen had gevestigd als zenuwarts. Alweer, net als Beethoven en Brahms, een Weense componist die leefde voor de muziek en vrijgezel bleef, al was hij constant verliefd op jonge onbedorven meisjes en vroeg hij

Bruckner vroeg ouders om de hand van enkele 'verloofdes'

ouders om de hand van enkele 'verloofdes'. Bruckner was een man met een dubbele persoonlijkheid. Beide kanten waren opmerkelijk extreem. Enerzijds was hij een bescheiden, zelfs serviele man, een goedmoedig en conservatief

ogende provinciaalse kerkmusicus met een naïef geloof die sprak met een Opper-Oostenrijks accent. Anderzijds was hij een omstreten avant-gardistische componist, opzienarend eigenzinnig, met unieke muzikale ideeën. Zijn abstraherende muziek met veel herhalingen kan zelfs deels worden geanalyseerd als 'negentiende-eeuws minimalisme'.

Het dubbele van Anton Bruckner werd in 1916 perfect verwoord door Martinus Nijhoff in zijn gedicht *Bruckner*:

*Een groot verdriet in 't ernstige profiel
Dat neerwaarts kijkt, en machteloze handen.
Maar als hij riep, dan daverden de landen
En was 't alsof een vuist op aarde viel.*

Bruckners symfonieën werden vernietigend besproken door de conservatieve Weense criticus Eduard Hanslick. Over de *Achtste symfonie* oordeelde hij 'verwarde kattengejankstijl'. Hij was de grote bewonderaar van Johannes Brahms, als erfgenaam van Ludwig van Beethoven. De symfonieën van Bruckner zijn naar klassieke Weense normen hoogst ongebruikelijk. Ze stapelen de muziek eerder op in losse blokken en daverende climaxen dan dat ze de thematiek ontwikkelen, zoals Beethoven deed. In zijn recensie van de Nederlandse première van de *Derde symfonie* in 1885 in Den Haag signaleerde ook recensent Willem Nicolai die eigenaardigheid van Bruckner: hij hield niet vast aan de hoofdmotieven. 'Men vindt eene menigte details, verschillende thema's, stof voor misschien wel drie symphonieën, maar een logische ontwikkeling ontbreekt. Daardoor maakt het werk hoegenaamd geen indruk op den hoorder.' Tegenwoordig oordeelt men anders, de *Derde* wordt zelfs de opening van de komende Brucknercyclus.

Bij Bruckner dus ook geen beeldende muziek, geen 'pastorale' zoals bij Beethoven, geen verhalen zoals in de symfonische gedichten van Richard Strauss. In 1873 weigerden de Wiener Philharmoniker aanvankelijk Bruckners *Tweede symfonie* te spelen, met als excuus dat die te moeilijk was. In feite begrepen de musici er niets van. Niettemin werd de *Tweede* uiteindelijk toch gespeeld onder leiding van Bruckner zelf, en zelfs met publiek succes. Critici klaagden echter over de vorm en zijn horigheid aan Wagner.

Bruckner had inderdaad een grenzeloze eerbied voor Wagner,

De sarcofaag van Bruckner in de crypte van Sankt Florian.

de geruchtmakendste componist van de negentiende eeuw. In 1873 vroeg hij de meester op zijn knieën in zijn villa in Bayreuth of hij een symfonie aan hem mocht opdragen. Bruckner toonde hem de partituren van de *Tweede* (1872) en de *Derde* (1873), waarin een aantal Wagner-citaten waren verwerkt. Nadat Wagner had toegestemd, werd een vaatje bier aangeslagen en begon zó'n gezuip, dat Bruckner de volgende dag niet meer wist welke symfonie hij aan de meester mocht opdragen. Bruckner ging terug om het te vragen. "De symfonie met de trompetten," liet Wagner via de huishoudster weten. Dat moest de *Derde symfonie* zijn, sindsdien door Bruckner de *Wagnersymphonie* genoemd. Bij de Weense première werd de zaal door vrijwel iedereen voortijdig verlaten.

Maar hoe dwars Bruckner ook tegen de klassieke conventies inging, hij was toch niet onverzettelijk. Bruckner was zeer onzeker en beïnvloedbaar. Hij bleef zijn symfonieën herzien, herschrijven, verbeteren en veranderen, zodat hij zijn *Negende symfonie* onvoltooid op aarde achterliet. Nog op de dag van zijn dood had hij eraan gewerkt. Ook leerlingen en dirigenten sleutelden aan Bruckners muziek, zodat uiteinde-

lijk een bijna onontwarbare kluis van versies ontstond. Later werd alles weer geordend en geredigeerd, eerst door Robert Haas, toen nog eens door Leopold Nowak.

Al die versies leidden tot de grote Brucknerkwestie. Nog steeds zijn er diepgaand gedetailleerde discussies: welke Bruckner is beter, de oer-Bruckner of de door hemzelf of door anderen herziene Bruckner, ook al is het tenslotte allemaal Bruckner, op de een of andere manier. Zo heeft de Finale van de *Vierde symfonie* drie versies. De derde versie wordt nu altijd gespeeld. Het was voor Franz Schalk de vraag of Bruckner zijn ingrijpende bewerking van de *Vijfde symfonie* wel zou opmerken. Over

Welke Bruckner is nu beter, de oer-Bruckner of de herziene Bruckner

de wijzigingen in de *Mis in fzei* Bruckner in ieder geval niets.

Dan is er nog de kwestie van de nummering van Bruckners symfonieën. Want welke andere componist heeft een *Nulde symfonie*? Het werk uit 1869 werd zó sterk gekri-

tiseerd dat Bruckner het geheel terugtrok. Het werd ook tijdens zijn leven nooit gespeeld. Die *Symfonie nr. 0* werd gecomponeerd tussen de nrs. 1 en 2, zodat hij in feite nr. 1,5 is. Daarop slaat dan ook volgens Brucknerkenner Cornelis van Zwol de verwarring wekkende aantekening 'Gilt nicht' bij de aanduiding '0' op de partituur.

Er is zelfs een *Dubbelnulle symfonie*, de *Symfonie nr. 00* uit 1863. Bruckner schreef deze 'studiesymfonie' in opdracht van zijn leraar Otto Kitzler, toen hij op zijn 39ste nog compositieles was gaan nemen. Kitzler vond het werk 'weinig geïnspireerd'. Toch klonk hier al de echte, latere Bruckner, want een groot kunstenaar verraadt zich altijd.

Het telkens opverende en stuiterende *Scherzo* in dat eerste probeerseel zou terugkeren in zijn latere werk, altijd majestueus en monumentaal, energiek en driftig, maar ook poëtisch en transparant als een kerkraam.

De symfonische muziek van Bruckner wordt vaak omschreven met de terminologie van de gotische bouwkunst: een statige kathedraal van monumentale klanken met rijzige pilaren, omringd door kapellen met glas-in-loodramen die veelkleurig licht naar binnen werpen. Ondanks het vaak sacrale karakter is de muziek toch altijd aards. Eugen Jochum, ook echt katholiek en een wereldberoemde Brucknerinterpret, kon bij het Concertgebouworkest een Brucknersymfonie dirigeren als een tocht door een majestueus dal dat leidt naar een machtig bergmassief, in gindse erten overkoepeld door een stralend blauwe hemel. Maar hij vergat daarbij niet om tijdens lyrische passages te kijken naar de berm van de weg, waar kleurige bloemen bloeiden.

Ook in de hemel bleef Bruckner wie hij was en de knip-kunstenaar Böhlér liet dat zien. Een half jaar na zijn eigen aankomst begroette hij bij de hemelpoort hartelijk zijn rivaal Brahms. En in 1911, toen Bruckner zijn leerling Josef Schalk binnenhaalde, nam hij de honneurs waar voor de duttende Petrus. Zo werd Gods dienstknecht Bruckner behalve *Musikant Gottes* ook *Portier Gottes*.

Brucknercyclus: 17 december 2023 t/m 6 februari 2025 met Iván Fischer, Myung-whun Chung, Klaus Mäkelä, Christian Thielemann, Andrew Manze, Daniel Harding, Vladimir Jurowski, Simone Young, Riccardo Chailly
Info: concertgebouworkest.nl

Zoektocht van tien seconden

Op Nederlandse boekenplanken staan of liggen volgens een ruwe schatting meer dan een miljard boeken. Op elkaar een stapel van tienduizend kilometer. Soms, na verbouwing, verhuizing, overlijden of scheiding, raakt een boek aan het zwerven. Via kringloopwinkel, antiquariaat of boekenmarkt krijgt zo'n verweesd werkje een nieuw leven. Heel soms prijkt daarbij de naam van de eerste eigenaar op het schutblad. Ditmaal een zoektocht die wel heel erg kort duurt.

Een verzamelaar van boeken die een boek over het verzamelen van boeken van de hand doet: kan het curieuzer? Onze ogen vallen tijdens een rondgang over de Dordtse boekenmarkt op een handgeschreven briefje op een van de talloze tafels vol literatuur, lectuur, strips, belletrise, whodunits, amoureuze romans en reisgidsen. "Boeken over boeken," luidt de mededeling. Daarachter een beperkte uitstalling. De aandacht is gewekt. Dus nemen we een exemplaar ter hand: *Het verzamelen van boeken – een handleiding*, door P.J. Buijnsters. Op het schutblad lezen we, in een handschrift dat overduidelijk aan een wat ouder persoon toebehoort, iets als 'Peter IJsendraat' of 'Peter IJsendraant'.

Achter de stand twee vrolijke mannen, ze zijn hier klaarblijkelijk voor hun plezier en niet zozeer om oude boeken om te zetten in klinkende munt. We steken hun het schutblad onder de goedgemustte neuzen en vragen: "Kennen jullie deze persoon?"

Dan, als een onverwachte donderslag, roept een van hen: "Ja, dat ben ik!" Zoektocht opgelost. Zo makkelijk had *Verweesde boeken* het nog niet. Deze speurtocht duurde welgeteld nog geen tien seconden.

De stand blijkt te worden bemand door twee representanten van de Stichting Desiderata, een eind 2020 opgericht 'genootschap van boekenvrienden'. Desiderata prijst zich volgens de website aan als 'een open inrichting voor boekverdwaaerden'. "Stichting Desiderata geeft zich ongeremd over aan haar bibliofiele neigingen. Dit uit zich vooral in het schrijven, samenstellen, vertalen en uitgeven van boeken die, qua inhoud en vorm, een onvoorwaardelijke liefde voor het boek weerspiegelen." Lidmaat-

schap is gratis. De initiatiefnemers: Peter IJsenbrant, Martin Hulsenboom en Ed Schilders. Die laatste is – we blijven dicht bij huis – toevallig ook auteur in *Argus*.

De glunderende man die zojuist "Ja, dat ben ik," riep, stelt zich voor als Peter IJsenbrant. Tilburger, eigenaar van 'schrijversbeelden.nl', waar gebeeldhouwde koppen van Nederlandse schrijvers kunnen worden besteld ('een tragische hobby') en medeoprichter van de Stichting Desiderata. We worden meteen bedolven onder de informatie over en uitgaven van Desiderata, schrijversbeelden.nl, maar ook het Nederlands Byron Genootschap: IJsenbrant is ook daarvan bestuurslid.

We spreken af om na de boekenmarkt contact te zoeken. Bijna twee maanden later strijken we neer in een stadsvilla in Tilburg-Zuid. Peter IJsenbrant beschikt over een indrukwekkende boekenkast. Tijdens het gesprek zal hij geregeld ergens uit die kast een boek

Uniek in Nederland

Het verzamelen van boeken – een handleiding van de hand van P.J. Buijnsters verscheen in 1985 bij HES Uitgevers in Utrecht. Een tweede, gebonden druk verscheen in 1992.

HES Uitgevers bestaat als zodanig niet meer, de uitgeverij is na een aantal fusies uiteindelijk opgegaan in de internationale uitgeverij Brill. Daar suggereert een enthousiaste medewerkster om eens contact te zoeken met Bas Hesselink, oud-eigenaar van HES (ook bekend als boekenkenner in het tv-programma *Tussen Kunst en Kitsch*). Die laat weten niet zeker te zijn over de op-

trekken. Al zijn boeken lijken vol met knipsels te zitten.

Zo laat hij een recensie zien die *Volkskrant*-journalist (en vormgever) Hub. Hubben in 1985 schreef over het toen net verschenen *Het verzamelen van boeken – een handleiding* door P.J. Buijnsters. Onder de kop 'Gids voor een hartstocht' steekt Hubben, destijds een autoriteit op het gebied van smaakvolle grafische vormgeving, zijn hartstocht voor het boek niet onder stoelen of banken: 'Het spannendste boek dat ik in tijden onder ogen heb gehad.' Om te eindigen met: 'De liefhebber spoede zich naar de boekwinkel. Over vijftig jaar kost dit boek het tienvoudige. Verzoek aan de uitgever: mag de tweede druk een gebonden uitgave zijn? Buijnsters haat pockets en paperbacks. Gelijk iedere bibliofiel.'

Zo geschiedde, de uitgever

lage van de eerste druk. "Ik denk zo'n 2500 of drieduizend exemplaren. Er verschenen twee drukken. Maar de tweede druk is een verbeterde, verbeterde druk die ge-

kwam zeven jaar later met een aangevulde en gebonden druk (zie ook het kader). Peter IJsenbrant toont zo'n exemplaar. Waarmee zijn eerste druk, de paperback, als het ware 'overschoot'. Die mocht dus weg op de Dordtse boekenmarkt. Overigens viel de door Hubben voorspelde prijsstijging nogal tegen, het boek is volgens een prijssticker nu vijf euro waard, waar het in 1985 nog 25 gulden deed.

IJsenbrant was ooit student in Nijmegen bij Buijnsters, hoogleraar achttiende-eeuwse letterkunde. In die tijd kocht hij ook de eerste druk. Hij raakte zoals hij het zelf noemt in die jaren 'in de ban van boeken'. Om uiteindelijk met gelijkgestemden Schilders en Hulsenboom de Stichting Desiderata op te richten.

De stichting geeft boekjes uit waarop de leden kunnen intekenen. "Als ik op zondag zo'n boekje via de e-mail aankondig, heb ik 's avonds doorgaans driehonderd boeken verkocht." Daarmee zijn de kosten volgens IJsenbrant gedekt.

In voorbereiding zijn een boekje over het ordenen van boeken, een boekje over wat IJsenbrant 'de fameuze boekenmoord' noemt en wellicht een boekje met pikante damesfoto's rond 1910 die op de foto een boekje lezen.

Overigens overleed professor Petrus Jacobus Adrianus Maria (Piet J.) Buijnsters in november 2022. Peter IJsenbrant had hem per brief nog net kunnen informeren over de oprichting van de Stichting Desiderata.

THEO DERSJANT
dersjant@freedom.nl

bonden met stofomslag en als paperback verscheen, in drieduizend exemplaren, waarvan 1500 gebonden als ik mij goed herinner. Ik kon destijds duizend gebonden exemplaren als relatiegeschenk aan een bedrijf verkopen. Die boeken hebben de naam van het bedrijf op de titelpagina of de achterzijde." Peter IJsenbrant laat later weten dat het ging om het Nijmeegse bedrijf Kropman BV, Installatietechniek.

Hesselink: "Het boek is uniek in Nederland. Behalve enkele bescheiden pogingen voor de Tweede Wereldoorlog is er nog nooit zo'n boek in de Nederlandse taal verschenen. In tegenstelling tot het Engelse, Franse en Duitse taalgebied, waar al sinds het begin van de negentiende eeuw dit soort boeken regelmatig verschijnen."

Twee *Volkskrant*-journalisten bundelden hun wekelijkse bijdragen rond namenliedjes. Hierbij de inleiding.

Een platenkast vol namenliedjes

door **PAUL ONKENHOUT** en **JOHN SCHOORL**

Namenliedjes zijn de rode draad in de popmuziek. Iedere artiest van wereldfaam heeft een bijdrage geleverd aan deze kolossale platenkast. Niemand weet hoeveel het er zijn, maar iedereen kent ze. *Angie. Jolene. Manuela. Lola. Suzanne. Flappie. Ben. Candy. Annabel. Venus.*

Tachtig jaar geleden borrelde het al en ontdekten popmuzikanten de kracht van het namenlied. In 1945 zong een van de mannen die de weg voor Elvis Presley plaveiden, Louis Jordan, over Caldonia, een vrouw met grote voeten. In de volgende fase excelleerde Chuck Berry. Met *Maybellene* ging hij in 1955 vol gas een paar grenzen over. Als eerste zwarte Amerikaan dook de zanger en gitarist op in de onbereikbare top 10 van de hitlijsten, met een nummer waarin het verhaal over een vrouw is versneden met snelle auto's en pure romantiek.

'Het rock-'n-rollgitaarspel begint hier,' concludeerde het tijdschrift *Rolling Stone* een halve eeuw later. Het ging los. In het oeuvre van Elvis Presley worden achttien vrouwennamen in titels genoemd, Sylvia, Mona Lisa en Judy bijvoorbeeld. The Beatles gaven hoofdrollen aan Michelle en Julia, The Rolling Stones aan Angie en Claudine.

Maar het is niet alleen rock-'n-roll: alle genres, van folk, country tot soul, jazz en van hiphop tot hardrock en grunge, zijn vertegenwoordigd. Bij elke gangbare voorname hoort inmiddels een liedje. Opvallend: in het enorme aanbod zijn mannen in de minderheid. In dit boek is het niet anders: tegenover 94 vrouwennamen staan 38 mannennamen. De dode rat die Michael Jackson in *Ben* bezong en het arme konijn van Youp van 't Hek (*Flappie*) laten we in deze vergelijking even buiten beschouwing.

Die ongelijkheid kan voor een deel worden verklaard door de verhouding m/v in de popmuziek. Mannen zijn in de meerderheid en mannen zingen, om indruk te maken, hun gevoelige kant te tonen of gewoon omdat ze geil zijn (Peter Koelewijn met *Angeline*, 'de blonde seksmachine'), nu eenmaal graag over vrouwen.

In *The Guardian* stond in 2007 een mogelijk aanvullende verklaring in een stuk over popliedjes met mannennamen. Voor ouders is het makkelijker om een naam te kiezen voor een meisje dan voor een jongen: 'Liedjesschrijvers hebben een soortgelijk dilemma. Kijk naar je vrienden en collega's, en de kans is groot dat de meeste vrouwennamen zich lenen voor een titel en waarschijnlijk ook al zijn gebruikt, terwijl de meeste mannennamen doodvallen.'

Nog een stelling in *The Guardian* die hout lijkt te snijden en een korte overdenking waard is: vrouwennamen neigen meer naar poëzie, mannennamen naar proza. 'Niet één mannaam is van zichzelf zo muzikaal als pak 'em beet Emily.' Dat klinkt op zijn minst plausibel. Veel vrouwennamen hebben een zangerig open einde, vaak met een a slottedletter: Manuela, Delilah, Angie, Gloria, Sammy, Linda, Lea.

De grootste categorie namenliedjes wordt dus gevormd door mannen die over vrouwen zingen. De grootste subcategorie bestaat uit liefdesliedjes, het moddervette, verrukkelijke en onverwoestbare muzikale cliché. Voor het hele repertoire geldt dat de hoofdpersoon in de meeste gevallen is verzonnen.

Liedjes over bestaande personages, zoals *Peggy Sue* (Buddy Holly), *Amelia* (Joni Mitchell), *Lea* (The Cats), *Audrey* (Paul Desmond) en *Jeremy* (Pearl Jam), zijn in de minderheid. Boudewijn de Groot refereert in *Jimmy* aan zijn zoon Jim, 'die kleine op mijn schoot'.

Opgemerkt moet worden dat hier de strengste definitie wordt gebruikt om het enorme terrein enigszins af te bakenen. Alleen liedjes met louter een voorname tellen mee. *Proud Mary*, *Lucy in the Sky with Diamonds*, *Lady Jane*, *Belle Hèlène*, *Sheena Is a Punk-rocker* en *Come On Eileen* bijvoorbeeld vallen af. *Allison* van The Pixies leek in aanmerking te komen, totdat bleek dat het om de achternaam van jazzcat Mose Allison ging. Ook nummers met een naam die een andere betekenis heeft, *Kaya* van Bob Marley bijvoorbeeld, werden geschrapt. Marley zong over marihuana, niet over een vrouw.

De verscheidenheid is enorm. *Victoria* van The Kinks gaat over

John Schoorl (l) en Paul Onkenhout.

FOTO BONNITA POSTMA/XANDER UITGEVERS

de Engelse koningin, *Leo* van Ria Valk over een zuiptocht die weer eens dronken is geweest en tekeergaat als een beest. Erykah Badu zingt in *Tyrone* over een man die meer aandacht schenkt aan zijn vrienden dan aan zijn vriendin. In *Nikita* voert Elton John een Oost-Duitse grensbewaker (in de videoclip een grensbewaakster) op die hevig wordt begeerd, Anouk zet in *Michel* haar jeugdliefde in het zonnetje. In het ondeugende *Mamus* van Peer Mullens en Joke Raviera heeft een man zin in seks.

Nadere bestudering van de *Radio 2 Top 2000* van 2022 biedt een duidelijk zicht op de omvang en veelzijdigheid van het verschijnsel. In 55 liedjes met alleen een voorname als titel, 2,75 procent van het totaal, worden mannen en vrouwen bezongen. *Jolene* van Dolly Parton (106) staat het hoogst, *Sylvia* van Focus sluit deze rij (1984).

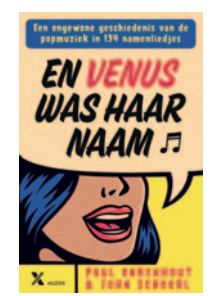
Het hoogst genoteerde nummer van Nederlandse bodem is *Jimmy* van Boudewijn de Groot (658). De Nederlandse band The Cats heeft twee namenliedjes in de lijst, *Lea* en *Marian*, en kan zelfs wereldwijd worden gezien als een fenomeen in deze hoek van de popmuziek. In 1985 verscheen hun verzamelplaat *Girls Only* met elf namenliedjes en één bijna-namenliedje, *Mandy My Dear*.

De verleiding voor songwriters is groot. Namenliedjes zijn ook om een andere reden populair onder muzikanten, zei Hans Vandenburg, de voorman van de Haagse band

Gruppo Sportivo: 'Als een songwriter vastzit en even geen inspiratie heeft, kan hij altijd een persoon onderwerp van een nummer maken.' Vandenburg is ervaringsexpert: het oeuvre van Gruppo Sportivo bevat vijf authentieke namenliedjes.

In de jaren zeventig beleefde het genre hoogtijdagen – niet voor niets is dat decennium in dit boek de koploper – maar ook in de 21ste eeuw bleven namenliedjes populair, nationaal en internationaal. De carrière van Goldband kreeg een vliegende start dankzij *Annemarie* en ook twee van de grootste hedendaagse internationale sterren, Taylor Swift (*Marjorie*) en Harry Styles (*Matilda*), kozen een voorname als titel van nummers.

De grootste explosie vond al veel eerder plaats, in Den Haag. Geen enkele vrouw of man in de platenkast van de namenliedjes kan op tegen de godin die in 1969 met groot succes, ook internationaal, werd bezongen en bejubeld door Shocking Blue. *En Venus was haar naam*.

Paul Onkenhout & John Schoorl:
En Venus was haar naam
Uitgeverij Xander, €24,99

De laatste boerendichter

Mijn leven en werk heb ik nog voor me, schreef de Russische dichter Sergej Jesenin op 20 juni 1924 in een autobiografische schets achterin een bundel. Aanmemelike woorden voor een 29-jarige. In zijn geval bijna zijn laatste, want hij stierf in hotel Angleterre te Leningrad op 28 december 1925.

Een vroege dood zat eraan te komen. Na zijn huwelijken met een medewerkster van een uitgeverij en een actrice trouwde hij met de veel oudere blotevoetendanseres Isadora Duncan (vanaf 1922), reisde met haar naar Europa en Amerika, maar keerde begin 1923 ontgoocheld, alleen en aan de drank terug, om nog twee keer te trouwen en in een psychiatrische kliniek te belanden. Daar kreeg hij op 24 december verlof vanwege Kerstmis, hij koos de bar van het Angleterrehotel uit, dronk vier dagen lang veel wodka, sloeg het meubilair aan gort, kafferde de toongangers uit en hing zich op zijn kamer op aan een elektriciteitsdraad. Negen jaar eerder dichtte hij over een vergelijkbaar levenseinde: *Ik keer terug naar 't vaderhuis, en troost mij met een vreemd verlangen, bij groene avond onder het kruis wil ik mij aan mijn mouw verhangen.* Het is een strofe uit zijn bundel

Rauwdouwgedichten (1923, Berlijn), precies een eeuw later in zijn geheel vertaald door Arie van der Ent. Daarmee verricht die zegenrijk werk, want hij laat zien waar Jesenin goed in was: onbesuisd het boerenleven bezingen, en waar zijn tragiek in school: door zijn poëtisch talent zocht hij de grote stad op, toen nog Petersburg geheten, waar het nachtleven en de vooruitgang hem overweldigden.

Beide elementen zitten al in het openingsgedicht, dat een situatie beschrijft die hijzelf had meegemaakt in 1920; vanuit de trein van Tichoretskaja naar Pjatigorsk zag hij een veulen meegalopperen en het afleggen tegen de locomotief. Op een station verderop werd het veulen gevangen. De natuur, het platteland, kon niet op tegen 'het stalen ros': *het handelslot kleurt anders na de race het wakkere, schril gewekte*

collectief, voor duizend mud aan huid en vlees koopt men nu één locomotief.

Als we de vertaler prijzen omdat hij gewaagt van 'de gekuifde ransuil kust, snijdt met zijn snavel hout', dan is dat omdat hij het Nederlands lenig aanwendt. Daar staat tegenover dat het Moskouse café onbeholpen wordt opgeroepen: *Zonder mij zal het huisje verzakken en mijn hond is allang uit de pijp.*

De 29-jarige Sergej Jesenin op zijn doodsbed.

In de Moskouse kronkelstraten heeft God mij geoordeeld als lijf.

Als de hond niet de pijp uit is, maar uit de pijp, suggereert dat dat hij tijdig is ontkomen. Op 5 december vallen we hier niet over, maar nu wel.

Als toegift heeft Van der Ent ook werk opgenomen uit de twee jaar die de dichter na deze bundel resten.

Besneeuwde vlakten die in 't witte maanlicht baden, ons hele land bedekt door deze witte wade. De berken zingen in het wit hun afscheidslied.

Wie is er omgekomen? Dood? Ben ik dat niet?
Dat schreef Jesenin in oktober 1925. Een stemmig epitaaf.

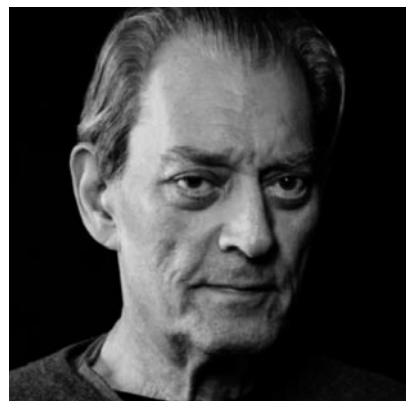
ARJAN PETERS

Sergej Jesenin:
Rauwdouwgedichten
Vertaling:
Arie van der Ent
Woord in blik,
€ 19,50

Het tijdelijke geluk van de erotiek

Het zijn potsierlijke ongemakken waarmee Seymour Baumgartner, hoogleraar filosofie en weduwnaar, zijn dag in Paul Austers nieuwe roman begint. Hij brandt zijn hand aan een op het vuur vergeten pannetje, kukelt ongelukkig van de keldertrap en komt niet toe aan wat hij aanvankelijk van plan was: iets opzoeken in een boek over Kierkegaard en zijn zuster Naomi bellen. Het leven is een tragische klucht met een vitale en tegelijk melancholische ondertoon. Typisch Auster.

Paul Auster FOTO: FABER&FABER

Ook de titel van het boek kan haast van niemand anders zijn. De naam *Baumgartner* is een knipsoeg naar Austers eerder veelvuldig behandelde joods-Amerikaanse-Midden-Europese afkomst. Hij werkt dit gegeven later uit in een retrospectief over de ouders en grootouders van Baumgartner, met als speelse bijkomstigheid dat de moeder van Baumgartner Ruth Auster heet.

Verder is er natuurlijk Austers onverwisselbare stijl. Daarin speelt niet alleen zijn precieze taalgebruik een rol, maar ook de keuze van zijn beelden, de slapstickachtige scènes

en tijdsprongen waaraan je hem meteen herkent. Neem één geanonimiseerde bladzijde van Paul Auster en je weet wie hem heeft geschreven, iets wat hij gemeen heeft met andere groten zoals Julian Barnes, Annie Ernaux, Michel Houellebecq of Patrick Modiano. Want net als zij jongleert Auster met trouwde obsessies, in zijn geval een menselijk tekort dat zich vooral voordoet in man-vrouwrelaties, met als contrapunt het tijdelijke geluk van de erotiek.

Baumgartner rouwt om zijn verdrongen vrouw Anna. Na een mystieke ervaring lijkt hij evenwel

bevrijd te zijn van haar geest en overweegt hij zijn jongere vriendin Judith te huwen, wat op niets uitloopt. De protagonisten van Auster zijn meestal tobbers, met een woeilig innerlijk bestaan.

Toch is het niet uitsluitend introspectie: Baumgartner laat bij vlagen het wereldgebeuren binnen, heeft het bijvoorbeeld over 'het ongeleide projectiel in het Witte Huis', de aarde die 'in brand' staat, herinnert zich de 'apocalyptische' rassenrellen in Newark (waar Auster opgroeide) in de jaren zestig.

Herkenbaar is eveneens het gebruik van de raamvertelling, dankzij manuscripten en aantekeningen van Anna en Baumgartner. Ineens zit je in een ander verhaal, meest jeugdherinneringen, romances, emoties en creativiteit. Daarbij wordt ook een ander stijlregister geopend, iets vlakker en vanwege het ik-perspectief persoonlijker dan elders, maar niet minder magisch.

Dat laatste lijkt zelfs in het hoofdverhaal nadrukkelijker het geval dan in Austers voorgaande werk. Hij tovert nu met overwegend rake, soms barokke metaforen ('roffelende spechtenmuziek' uit Anna's schrijfmachine; 'die

sluimertoestand, waarin de geest een circus wordt met drie pistes'; 'golven van emotie, een stortzee die vanuit zijn buik door zijn keel naar buiten kolk'). Dankzij de vertaling van Ronald Vlek leest het boek als rechtstreeks in het Nederlands geschreven. Geen geringe verdienste om de vertelstem van Auster zo puntgaaf weer te geven.

Over die stem nog dit: je hoórt, feitelijk meer dan je leest, een meeslepende vertelling over rouw, eenzaamheid, ouderdom, schrijverchap en ons fragmentarische geheugen. Hier vertelt iemand die onze aandacht tot op de laatste bladzijde vasthoudt. En daarin schuilt de grote kracht van Auster. Altijd een bruisend feest van herkenning.

PAUL GELLINGS

Paul Auster:
Baumgartner
Vertaling:
Ronald Vlek
De Bezige Bij,
€ 22,99

Het 'Rode Wenen' had ook zwarte kanten

Hebben critici Oostenrijk nou helemaal verkeerd ingeschat? Is het niet de soms wat onbetrouwbare en opportunistische Alpenrepubliek die Adolf Hitler voortbracht en bekend staat om haar dirndls, Mozartkugeln en Lipizzaner paarden, maar de bakermat van de twintigste-eeuwse Europese beschaving?

De Britse journalist en historicus Richard Cockett houdt vast aan dit laatste, zeker als het over Wenen gaat. Zijn *Vienna: How the City of Ideas Created the Modern World* is een ware liefdesverklaring aan de stad van Strauss, Freud, Wittgenstein, Schnitzler, Mahler en Klimt, om maar een paar beroemdheden te noemen. Hij richt zich vooral op de periode tussen de twee wereldoorlogen, toen vooruitgang, liberalisme, (een beetje) democratie en individuele vrijheid van alle kanten werden gestimuleerd. De *Wiener Kreis* (Weense School) met zijn logisch positivisme en geloof in empirisme was niet zomaar een academische stroming, maar de spiegel van een creatieve, innovatieve samenleving.

In Wenen is volgens Cockett het winkelcentrum uitgevonden (Victor Gruen), net als moderne reclame (Herta Herzog, Ernst Dichter), psychoanalyse (Freud), kernsplijting (Lise Meitner), (geveinsd) orgasme bij vrouwen (Fritz Lang), spionage en de vrije-markteconomie (Friedrich Hayek). De buitengewone explosie aan vernieuwingen is te danken aan de tolerante sociale en religieuze opstelling van de laatste keizer van het Oostenrijks-Hongaarse rijk, Frans-Jozef (1830-1916). Straalden autoriteiten aanvankelijk 'macht' uit, allengs zetten zij zich in voor 'recht.'

Onder keizerlijke leiding werd Wenen een immigrantenstad die tussen 1857 en het begin van de Eerste Wereldoorlog groeide van 451.000 naar twee miljoen inwoners. In 1936 woonden er 180.000 joden in Wenen, dat daarmee de grootste joodse populatie kende na Warschau en Boedapest.

Het interbellum is ook de periode van de kenniseconomie, toen leren (*Bildung*) centraal stond; een goede reden voor intellectuelen uit Bohemen, Hongarije, Galicië, Silezië, Moravië en het Duitse rijk om naar Wenen te trekken. Cockett definieert *Bildung* als 'de nadruk leggen op persoonlijke groei van hersens en geest boven het vergaren van welde en aardse status'. De Weners zagen in de Duitsers Goethe, Beethoven en Schiller de helden

Matthias Sindelar in actie bij Austria Wien (± 1938).

van de verlichting in hun land, maar Cockett zet vraagtekens bij die houding, die de 'eigen kweek' onderschat. Daarmee bedoelt de auteur de talloze minder beroemde componisten, filosofen, schrijvers en politici die 'het Rode Wenen' van het interbellum vormgaven. Dat waren de jaren van de radicale democratische experimenten die de gemiddelde burger de kans boden zich vrij en onbedreigd te uiten en te ontwikkelen.

Zo besteedt *Vienna* aandacht aan de voetballer Matthias Sindelar, ster van het Oostenrijkse *Wunderteam* uit de jaren dertig, die voor zijn club FK Austria Wien zeshonderd goals maakte in zevenhonderd wedstrijden. Hij was een 'revolutionaire' midvoor, aldus kenners, die een nieuwe manier van passeren uitvond. Toen de Anschluss met Duitsland in 1938 een feit was, zou het nationale elftal in dat van (groot)Duitsland opgaan. Het afsluitende duel mocht Oostenrijk per se niet winnen, maar daar trok Sindelar zich niets van aan. Hij scoorde zelf en gaf de assist voor de 2-0, waarna hij telkens voor de tribune van vernederde nazi-hotemetoten dansspasjes maakte. Niet veel later werd hij dood aangetroffen in zijn huis, waar een gaslek als oorzaak werd aangeduid.

Sindelar kan als voorbeeld dienen voor een typisch Weense odys-

see tijdens het interbellum: straatarm geboren, van Moravische (Tsjechische) afkomst, opgegroeid in het Weense betondorp, met een vader die de nieuwbouw van de stad als metselaar mede mogelijk maakte, en uitgegroeid tot populaire cultfiguur.

Tegelijk met de triomf van het nationale voetbal beleefde ook het Weense café hoogtijdagen. Intellectuelen brachten er hun dagen door tussen de kranten en bruine tafels en bestelden *Einspanners* of *Wiener Melange*, slechts twee van de vele koffievaryaties die de stad rijk was – en nog steeds is. Een zakenman had op zijn visitekaartje staan waar hij wanneer te bereiken was: van 2 tot 4 – Café Landtmann; van 4 tot 5 – Café Rebhuhn; van 5 tot 6 – Café Herrenhof.

Weners voelden zich zo vrij dat ze met de eigenaardigste onderwerpen experimenteerden. Zo verzamelden biologen en zoölogen in hun appartementen insecten, baby-nijlpaarden, tijgers en, in het geval van de bioloog Paul Kammerer, twee grote alligators.

Cockett slaat de donkere kanten van 'het Zwarte Wenen' niet over. Hij noemt de rabiatische burgemeester van Wenen van 1897 tot 1910, Karl Lueger, de eerste populist van het moderne tijdperk. De in Linz geboren Hitler ontwikkelde

een ideologie die voor een belangrijk deel in Wenen werd gevormd. De aanblik van de grootse bouwwerken, van de Opera tot het Parlement en de befaamde Ring om de stad, inspireerde hem zijn bouwmeester Albert Speer opdracht te geven van Berlijn een Wenen in het kwadraat te maken.

De Weense geschiedenis geeft aan dat de stad vaak op twee gedachten hinkte. Zij gaf ruimte aan modern gedachtegoed, maar was ook een warm nest voor de nazifilosofie. Tegenover het vrij zwevende intellect stond wel degelijk een aartsconservatief nationalisme, waarin weinig plaats was voor buitenlanders, laat staan joden. Niet voor niets nam Stefan Zweig, in *Ballingschap, met Die Welt von Gestern* (1942) afscheid van zijn geestelijke geboorteland.

Opvallend is dat Cockett weinig Oostenrijkse bronnen gebruikt en vooral leunt op Engelstalige studies. Heeft hij daarom nogal wat onderwerpen laten liggen? Hij had wel mogen vermelden dat Wenen tegenwoordig lijdt onder het post-kapitalisme, de groeiende kloof tussen arm en rijk en de rechtse tendensen die al tijden de kop opsteken, onder andere via de Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ), die bekend staat om haar gecorrumppeerde leiders.

Cockett geloofde nog steeds in het gelijk van Hayek, die meende dat de Wener 'een radicale passie heeft voor waarheid'. Dat de Wener ook een hypocriete draaikont kan zijn, wil hij niet toegeven. De discussie over het lot van het standbeeld van antisemiet Karl Lueger heeft het boek dan ook niet gehaald. Ontmantelen, zoals tegenstanders eisten? Welnee, een paar graden draaien, zodat het 'monumentale karakter' verdwijnt, bleek voor de meerderheid voldoende.

Dat neemt allemaal niet weg dat Wenen door *The Economist* is uitgeroepen tot de leefbaarste stad van Europa in 2023, gekozen uit 178 concurrenten. Het is er schoon, betaalbaar, veilig, cultureel, groen en vriendelijk. En dan in het Praterpark maar *Vienna* lezen.

MARK BLAISSE

Richard Cockett:
Vienna: How the City of Ideas Created the Modern World
Yale University Press, € 23

Siegfried in de ZaterdagMatinee

Na *Das Rheingold* en *Die Walküre* bracht Richard Wagner eindelijk de held Siegfried op het podium van zijn vierdelige operacyclus *Der Ring des Nibelungen*. Maar toen werd zijn opera ook voluit naar hem vernoemd. Wagner was zijn megaproject in 1848 ooit begonnen als *Siegfrieds Tod*, maar hij besefte al snel dat hij de voorgeschiedenis veel uitvoeriger moest behandelen, zodat Siegfried pas sterft met de speer van Hagen in zijn rug in *Götterdämmerung* (1876).

De lange opera op de zoals altijd rijk allitererende tekst van Wagner zelf, klinkt nu op de radio onder leiding van chef-dirigent Karina Canellakis. Dat gebeurt bij het Radio Filharmonisch Orkest in het uitverkochte Concertgebouw tijdens een extra vroege Zaterdag-Matinee. Daarin klonken al eerder fabuleuze uitvoeringen van *Der Ring des Nibelungen* onder leiding van de chefs Edo de Waart en Jaap van Zweden.

Siegfried, in *Die Walküre* verwekt tijdens een bloedschennis samenzijn van de tweeling Siegmund en Sieglinde, is een wat domme jongeman. Diep in het woud is hij opgevoed door Mime in een morsig mannenbedoeninkje. Maar hij ontwikkelde wel genoeg kracht voor het verslaan van de in een draak veranderde reus Fafner. Die had met zijn broer Fasolt voor de goden het Walhalla gebouwd. Als beloning zouden ze het door oppergod Wotan gestolen Rijnoud krijgen, maar tijdens een ruzie over de verdeling daarvan werd Fasolt gedood.

Zo is *Der Ring des Nibelungen* gebaseerd op diefstal, list, bedrog en moord. Als de goden over de regenboog hun nieuwe Walhalla betreden, zingen de bestolen Rheintochter dan ook: *'Falsch und feig ist was dort oben sich freut'*: 'Vals en vuig is wat zich daarboven verheugt'. Uiteindelijk wordt het Walhalla in brand gestoken door Brünnhilde, de geliefde van Siegfried.

KASPER JANSEN

Siegfried: 25 november 11.00 uur. Concertgebouw Amsterdam. Rechtstreeks op Radio 4 en later op Radio 4.nl

De redders van Ruigoord

Eind 1972 – de provotijd liep al op z'n eind – ontdekte dichter/schrijver Hans Plomp dat de honger van de petro-

Karina Canellakis FOTO FACEBOOK

chemische industrie het dorp Ruigoord aan de westzijde van Amsterdam dreigde te verzwelgen. De opgespoten zandvlakte rukte op en van het dorp was al twee derde gesloopt. "Alleen de kerk en nog wat huisjes stonden er nog. De kerk riep: help ons," vertelt de nu bijna tachtigjarige Plomp in de driedelige podcast *Scharrelmensen* over de verbluffende geschiedenis van 'de Oase van Verwondering' die Ruigoord heet. Op 24 juli 1973

wisten de verontruste kunstenaars van het eerste uur – Hans Plomp, Gerben Hellinga, Theo Kley en nog wat anderen – de hijskraan met de slopersbal een halt toe te roepen. De oliecrisis en onenigheid in de gemeente deden de rest.

In de loop der jaren transformeerde Ruigoord met speelse vindrijkheid tot een sprookjesachtige kunstenaarscommune met vliegerfeesten, het Landjuweelfestival, eetfestijnen en dansparty's, verre reizen met de luchtbus en ecologische natuurontwikkeling. Het werd een groene oase midden in een groot industriegebied, een plek voor de scharrelmensen met vrije uitloop.

Maar dat ging niet zonder moeilijkheden. Hedy d'Ancona – ze kwam er terecht via haar partner, kunstenaar Aatje Veldhoen – herinnert zich de voortdurende strijd die het kunstenaarsdorp heeft moeten leveren. Eind jaren tachtig wilde de haven toch verder uitbreiden en luidde voor Ruigoord wederom de doodslok. Op voorhand

Richard Wagner

werd er alvast een bos van honderden bomen gekapt. Het dorp werd op het nippertje gered, al veranderde er veel. Er mocht niet meer gewoond worden, maar de gemeente wil wel een bouwplan ontwikkelen voor extra kunstenaarsateliers. Gerben Hellinga: "Wij zeiden: rot op met je bouwplan, we doen het zelf." Ze vonden de wereldbepaalde architect Ashok Bhalotra bereid een plan te maken.

"We hebben half gewonnen en half verloren," concludeert d'Ancona. "Het bestaan van het dorp is voor 25 jaar verzekerd, maar het is wel kleiner geworden en de haven zit op onze de lip."

Inmiddels heeft zich een nieuwe generatie kunstenaars in Ruigoord gevestigd. Je vindt er een voedselbos en een vlindertuin en voor de Ruigoorders van het eerste uur wordt goed gezorgd.

Maar het meest hoopgevende is misschien wel dat Ruigoord na vijftig jaar nog steeds de culturele en groene vrijplaats is waar iedereen welkom is. **ML**

Driedelige podcast: *Scharrelmensen; Ruigoord, Oase van Verwondering* Interview en montage: Tijtske Mussche ruigoord.nl

Paradoxe zelftherapie

De gerespecteerde ouden van dagen van weleer zijn inmiddels gedegradeerd tot dor hout, een term die in coronatijden een hoge vlucht nam. Oude mensen moeten tenslotte een keer doodgaan, en dan is covid wel een 'eerlijk einde', zoals columnist Marianne Zwagerman in het heetst van de pandemie beweerde.

Dor hout is ook de titel van het boek dat schrijver Ko van Geemert – geen onbekende in de kolommen van deze krant – samenstelde over

de gedachten die 65-plussers koesteren over hun eigen ouderdom en aanstaande dood. Een heel project heeft hij ervan gemaakt. Hij stuurde een vragenlijst naar familieleden, vrienden en kennissen; 104 kwamen er retour. De 50 vrouwen en 54 mannen zijn hoog opgeleid, hebben creatieve of intellectuele beroepen (gehad) en zijn over het algemeen *well to do*. Daarnaast heeft Van Geemert tijdens zijn vaste winterverblijf op Curaçao twaalf ouderen over dezelfde onderwerpen ondervraagd. Deze interviews verschenen – ook onder de titel *Dor hout* – in de weekendbijlage van de plaatselijke krant *Amigoe* en zijn opgenomen in het boekje.

Van Geemert begon dit project niet zomaar uit blije nieuwsgierigheid. Hij doelt een boekje open over zijn eigen obsessie met de dood en het onvermogen daar vrede mee te hebben. Dat leidt tot paniekaanvallen, terwijl periodes van depressie nooit ver weg zijn. Je zou het boekje dus als een vorm van paradoxale zelftherapie kunnen omschrijven: haal het angstwekkende dichterbij, zie het onder ogen en verzoen je ermee. Dat lijkt niet helemaal gelukt. Paniekaanvallen komt hij niet tegen in de antwoorden, maar wat hem vooral verdriet doet is de Bourgogne. Tussen 10 en 17 februari 1932 daalde de temperatuur in Parijs tot min 20.

De meeste antwoorden van de geënuqueterden zijn niet wereldschokkend, maar wel heel menselijk en gevarieerd. Ze kijken over het algemeen redelijk positief terug op hun leven, slechts zelden is er sprake van spijt of verbittering. De meesten zijn behoorlijk gelukkig met het huidige leven, maar hun wereld lijkt klein. Het gaat nauwelijks over oorlogsellende of klimaatcrisis.

Driekwart is niet bang om dood te gaan, maar wel bang voor pijn en ziekte daaraan voorafgaand. De titel van het boek kan overigens op veel weerstand rekenen. Een van de respondenten: 'Dor hout is een provocerende titel. Ik zou zo'n boek nooit kopen.'

MICHAJA LANGELAAN

Ko van Geemert: *Dor hout. Bespiegelingen van 65-plussers over oud(er) worden en doodgaan* Boekscout, € 18,99

Bij bespreking van werk van *Argus*-medewerkers kan strikte objectiviteit niet worden gegerandeerd.

Novemberregen

"Meiregen" zong ik op de kleuterschool "maak dat ik groter word," wat weliswaar niet dadelijk ging lukken, logisch, maar de jaren daarna groeide ik als kool.

Maar voor novemberregen gold dat nooit. Dat geldt nog steeds, terwijl ik, ik erken, inmiddels langzaam aan het krimpen ben en het nog volop regent, meer dan ooit.

Helaas, mijn smartphone zegt gedurig 'plop'... Het gaat weer van de regen in de drop.

Lady Barlow

Het klimaat was ook in 1931 flink van slag. Maar roert altijd zijn staart, maar 21 graden vorst was toch wel heel roerig. In april sneeuwde het 'zoals in het hoge noorden'. Juli was nat en kil, en op 19 augustus werd de regio van Parijs bezocht door een orkaan. De herfst en de volgende winter waren niet minder extreem. Eind september vroom het drie graden, tot groot verdriet van de wijnbouwers in de Bourgogne. Tussen 10 en 17 februari 1932 daalde de temperatuur in Parijs tot min 20.

Op 26 maart 1932 meldde de Europese editie van *The New York Times Herald* (NYTH) als eerste en waarschijnlijk enige het overlijden van Lady Elaine Barlow. Haar titel was een erfstuk zonder enig belang. In Londen had ze een boekwinkeltje in Bouverie Street opgezet, en om boeken in te kopen bezocht ze in 1906 Parijs. Daar ontmoette ze Edouard Dodeman, een *bouquiniste* met vijf stalletjes op de Quai d'Orsay. Ze gingen op huwelijksreis naar Londen en kwamen terug in Parijs met kisten vol Engelstalige uitgaven uit haar winkeltje, waarmee ze haar eigen boekenstalletjes inrichtte onder de naam English Bookstall.

Dat werd een succes. Engels-talige Parijsgangers met belangstelling voor oude boeken waren haar klanten, vooral omdat ze zich

dan konden bedienen van hun moedertaal. De NYTH schrijft in zijn necrologie: 'Zij was een vriendin en de raadgeefster van de honderden Amerikaanse en Engelse klanten die haar wagongroene boekenstalletjes bezochten bij de kruising van de Quai Voltaire en de Pont Royal.'

Er is maar heel weinig bekend over het leven van Lady Barlow-Dodeman. Ze was zeer belezen, schrijft de *New York Times Herald*, in zowel de klassieke als de moderne Engelse letterkunde. Haar zwager Charles Dodeman noemt haar niet eens in zijn boek over de bouquinistes. Haar portret heb ik niet kunnen vinden; wel een foto van Edouard terwijl hij zijn stalletjes opent, kort na Elaines begrafenis.

Haar overlijden is het best gedocumenteerde deel van haar leven. Ze werd in de winter van 1931-1932 al een tijdje door de vaste klanten gemist op de kade. Haar vijf boekenkisten bleven gesloten. De winter had haar geveld. Longontsteking, zeker, maar ook doordat ze 'in dat rotweer van de afgelopen maand toch maar bleef babbelen met haar klanten'. Want: 'Weer of geen weer, altijd stond ze bij haar boekenkramen.'

ED SCHILDERS

Seine's One English Bookstall Shut; Owner, Former Lady Barlow, Dead

Rare Bookstall Closed by Death

New York Times Herald 26 maart 1932.

Draai 797204

De vorst abdiceert en Vlaanderen treurt: Will Tura (1940), 'de keizer van het Vlaamse lied', heeft Alzheimer en moet er na een carrière van 65 jaar met zo'n 130 hits, veelal op eigen teksten, een punt achter zetten. *Als ik terugkijk* is zijn slotlied: 'Ik heb altijd zielsgraag gezongen./ ik ben nog steeds diezelfde jongen./ Componist van liedjes, groot en klein./ ik blijf daar heel dankbaar voor zijn.' Een groot dichter is hij nooit geweest, maar die pretentie heeft hij ook niet, Will Tura, artiestennaam van Arthur Achiel Albert Blanckaert, is geen dikdoener.

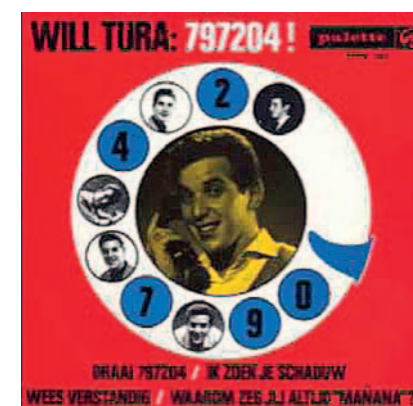
Een man van onbesproken gedrag. Zowel bij de uitvaart van koning Boudewijn als die van koningin Fabiola trad hij op. Ook wel oplettend: een rol in de Vlaamse serie *Melina* sloeg hij af omdat hij daarin met een dame moest flirten. Niet goed voor zijn imago als degelijk getrouwd man. Een optreden voor de Christelijke Volkspartij in Brugge ter gelegenheid van de Dag van het Gezin kon dus weer wel; met de partijleiding zong hij: 'Het leven is mooi zolang er voetbal en werk in Vlaanderen zijn.'

Zijn oogst in Nederland valt al met al toch wat tegen: *Eenzaam zonder jou* uit 1963 zal menige zeventigplusser nog wel mee kunnen neurien, en het haalde ruim veertig jaar later een paar keer de Top 2000. *Hopeloos* stond in 1981 twee maanden in de Top 10.

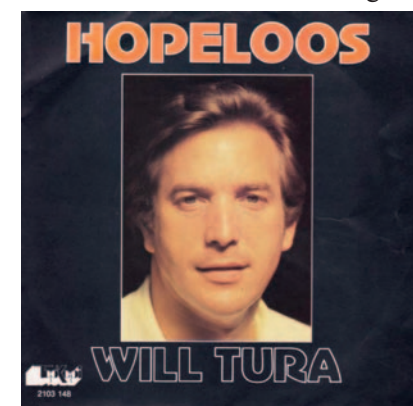
Curieus: *Draai 797204* uit 1964, een adequate versie van *Lonesome 7-7203* van Hawkshaw Hawkins twee jaar eerder. De psychische toestand: verlaten, geluk 'hangt aan een draad'. 'Als je ook verdriet hebt, wees dan niet te fier/ en draai zeven negen zeven twee nul vier.' "Staat niet in het boek," voegde Tura er voor de zekerheid aan toe, dus "neem potlood en papier." Dat telefoonnummer mocht dan in België niet bestaan, maar in Nederland wel, stelde *Het Vrije Volk* vast. 'Vele Nederlandse bewonderaars van de Belgische tienerster draaiden, en draaien nog steeds, onverwijd 797204 en merken, wellicht tot hun eigen verbazing, dat ze wel degelijk verbinding krijgen, zij het niet met Will Tura.' 'Een Amsterdammer' moest 'vele keren per dag' Will Turafans te woord staan en 'ten einde raad' besloot hij Tura's platenmaatschappij voor de rechter te slepen. Het kwam er niet van; de PTT bood het slachtoffer een nieuw nummer aan.

Op 11 december vorig jaar ging in Puurs bij Antwerpen de musical *Vergeet Barbara* in première, met louter hits van Tura. Al met al 120.000 bezoekers.

Op stapel staat nu het af-

scheidsconcert 'Will Tura nodigt

uit', op 29 december in het Sportpaleis Antwerpen. Daar kunnen 23.000 mensen in, de kaarten waren binnen een paar uur uitverkocht. Besloten is tot een extra voorstelling, een dag eerder. Met onder anderen Bart Peeters, Clouseau, Günther Neefs (de zoon van Louis), Helmut Lotti en Peter Van Laet, de drijvende kracht van de groep *Mama's jasje*, in Nederland ernstig onderschat.

Onduidelijk is nog of Tura zelf op het podium verschijnt. Hij hoorde pas laat van de manifestaties. Zijn dochter Sandy in *Het Laatste Nieuws*: "Ik heb lang gewacht om het hem te vertellen, want hij is snel ongeduldig. Nu al vraagt hij elke dag: 'Hoeveel keer slapen is het nog?' Zijn geduld is er niet op verbeterd. Hij is superbenieuwd naar wat iedereen gaat zingen, hij is ook enorm vereerd dat al die artiesten dat willen doen."

PAUL ARNOLDUSSEN

Hedendaagse aardappeleter haat schillen

Mensen die veel aardappelen eten worden bolbleek, voos van inhoud, slap van spieren en vatbaar voor vele kwalen, in ieder geval zijn ze nergens tegen bestand. Epidemische ziekten hebben veel vat op de aardappel etende bevolking. Buitendien zal deze steeds grijpen naar prikkels, die het gevoel van zwakte en onvoldaanheid, dat bij slechte voeding door het gehele lichaam heerst, kunnen doen verdwijnen. Men zal onmatig tabak en sterke dranken gebruiken, enzovoort; de vrouwen zullen eindeloze massa's slappe koffie tot zich nemen en ook sterke drank verlangen. De kinderen snoepen dan gaarne en kopen akelig gekleurd suikergoed dat voor een groot deel uit kalk bestaat. Een uitsluitend aardappel etende bevolking blijft klein, zenuwachtig en krachteloos.

Aldus kooklerares Odilia Corver in het voorwoord bij haar kookboek *Onze aardappel* uit 1893. Na deze vermaningen van een antieke influencer volgen driehonderd recepten voor aardappelen en aardappelresten. Corver wilde net als haar collega's 'bijdragen tot een goede voeding met behoud van eigenaardige zeden en gewoonten en gehechtheden der mensen'. Hoog in het vaandel van die tijd: eenvoud, degelijkheid, zuinigheid en reinheid.

Vincent van Gogh: De aardappelschiller (1885).

Maar, meende deze strenge juf, aardappelen zijn geen hoofdspijs, maar een bijgerecht. Het beste kon je ze frituren, want dan zijn ze licht verteerbaar. Het woord friet bestond nog niet, gefrituurde aardappelen werden stroo-aardappels genoemd. Nuttig destijds was ook de tip de aardappelen te bewaren op een vloer bestrooid met gebluste kalk met daarop schone, kurkdroge planken in een liefst 'reine en luchtige kelder'. Ook het wekelijks verbranden van een stukje zwavel mocht niet worden vergeten.

Wat zou Odilia Corver nu in de supermarkt hebben opgekeken. Ik trouwens ook. De afdeling met onbewerkte aardappelen is klein: je kunt kiezen uit kruimige, licht kruimige en vastkokende aardappelen. Soms liggen er ook krieltjes, gour-

mande of zoete aardappelen. Je moet wel heel goed zoeken voordat je op de zak ontdekt of het eigenheimers of erika's zijn; de naam van de teler – 'Ik ben Leen Vos' – en informatie over het bedrijf is aanzienlijk makkelijker te vinden. Wil je een bildtstar, nicola of roseval, dan zul je toch echt naar de groenteman moeten.

In de supermarkt liggen wel schappen vol bewerkte, geschilde, voorgekookte, diepvries- en andere aardappelen in allerlei vormen. Schijfjes, blokjes, wokjes, frietjes, minikrieltjes, al dan niet bestrooid met Toscaanse of gyroskruiden. De luie schiller die niet houdt van aardappelen met knobbels, putjes en pitjes wordt door de industrie uitgebreid bediend.

Wat ontbreekt in het boek van Odilia Corver is een recept voor aardappelen uit de oven met eendenvet.

1 kilo kruimige aardappelen
2 eetl eendenvet (*graisse de canard*)
zeezout

Verwarm de oven voor op 220 graden. Schil de aardappelen en kook ze bijna gaar. Giet af en laat ze even droogstomen. Schep de aardappels in een vuurvaste schaal. Smelt het vet in een steelpan en giet erbij; wentel de aardappelen erdoor. Zet de schaal in de oven en bak de aardappels, die een krokant bruin korstje krijgen, circa 45 minuten. Draai ze halverwege de baktijd om. Bestrooi met een beetje grof zeezout.

ANNE SCHEEPMAKER

Salonfähig

Het is zoals met de legendarische kat Heinz, die af en toe een miauw liet horen: soms moet het even.

Enkele maanden voordat ik werd geboren, was Nederland door de Duitsers *Judenrein* verklaard. Wat niet wegnam dat de treinen naar het oosten bleven rijden. Er moesten nog wat prominenten afgevoerd, naar Bergen-Belsen en Theresienstadt, terwijl de treinen naar Auschwitz werden gevuld met verraden onderduikers. Geen mens die erom maalde, en waarom zou je ook. Wij hadden er immers niets mee te maken, en omdat we geen idee

KLEIN GELUK

hadden wat er met al die joden stond te gebeuren, was-

ten we onze handen in onschuld.

Wie niet weet, treft geen blaam.

Geleerden en hun volgelingen worden niet moe het ons onder de neus te wrijven. Ondanks onze wetenschappelijk bewezen onschuld ontstond er na de bevrijding toch een soort schuldgevoel over de ruim honderdduizend vermoorde joden, wat zich vertaalde in 'nooit meer Auschwitz'-herdenkingen en een grootscheeps beleiden afkeer van antisemitisme. Af en toe waren er kleine incidenten, maar die mochten geen naam hebben, want joden waren veilig in Nederland. Zou er in al die jaren één jood zijn geweest die het echt geloofde?

Inmiddels is de geest weer uit de fles. Nadat op 7 oktober Hamas zijn bloedbad onder de Israëlische joden had aangericht, is het antisemitisme in razende vaart weer salonfähig geworden. 'Als geoeffende Nederlandse jood,' schreef Robert Vuijsje in *NRC*, 'wist je wel dat het er was. Maar het blijft beangstigend hoe ongeremd de jodenhaat nu wordt uitgedragen, als een soort machtsvertoon: wij kunnen dit doen en we zijn met zoveel dat niemand het tegenhoudt.'

En je kunt er niet snel genoeg bij zijn geweest. Zo laat Tobi Lakmaker in *de Volkskrant* van 11 november met zekere trots weten dat hij al 'een maand geleden' demonstreerde tegen 'de genocide in Gaza'. Ze weten allemaal weer precies hoe het zit, van Hassnae Bouazza via Carice van Houten en Yasmina Aboutaleb tot Jos Collignon: de joden zitten erachter, de joden hebben het gedaan.

GUUS LUIJTERS

TER VEILING

Benjamin Prins (Arnhem, 1860-Amsterdam, 1934), telg uit een gegoed milieu, zag eruit zoals een kunstenaar eruit moest zien. Forse woeste baard. Hij maakte deze tekening als illustratie in de destijds hoogst controversiële, want enigszins feministische familieroman *De opstandigen van Jo van Ammers-Küller* (1925). Integraal te lezen op DBNL. Het openingsbod is 250 euro, waar vermoedelijk niet zo veel bijkomt; een vergelijkbare tekening (niet ingelijst) van Prins bleef zeven jaar geleden steken op tachtig euro. Zoekterm Puck Coornvelt. Sluit 26 november, 16 uur. Kunstveiling.nl

